

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2014

Markéta Huspeková

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Veřejný městský prostor na pomezí místa
a ne-místa**

Markéta Huspeková

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Diplomová práce

**Veřejný městský prostor na pomezí místa
a ne-místa**

Markéta Huspeková

Vedoucí práce:

Mgr. Ladislav Toušek Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala Mgr. Ladislavu Touškovi Ph.D. za pomoc při vypracování mé diplomové práce. Mé velké poděkování patří všem mým blízkým za jejich podporu během celého studia. V neposlední řadě děkuji také svým respondentům za to, že mi ochotně poskytli cenné informace, bez níž by tato práce nemohla vzniknout.

Obsah

1. Úvod.....	1
1.1 Cíle a výzkumné otázky diplomové práce	2
1.2 Struktura diplomové práce.....	3
2. Historické pozadí teorie prostoru	4
3. Prostor	9
3.1 Vymezení termínu.....	9
3.2 Sociálně konstruovaný prostor	12
3.3 Typologie prostoru	14
3.3.1 Veřejná a soukromá sféra	14
3.3.2 Prostor a místo	16
4. Místo a ne-místo	18
5. Vlastní studie	21
5.1 Metodologie	21
5.1.1 Techniky sběru dat	22
5.1.2 Etika výzkumu.....	25
5.1.3 Analýza dat	26
5.1.4 Charakteristika respondentů.....	27
5.1.5 Vstup do terénu	29
6. Interpretace výzkumu – vlastní výsledky	31
6.1 Charakteristika ne-místa/místa.....	31
6.2 Znaky ne-místa/místa	34
6.2.1 Čerpací stanice jakožto ne-místo	34
6.2.2 Čerpací stanice jakožto místo	41
6.3 Kategorie aktérů a denní rytmus místa.....	44
6.4 Aktérská perspektiva místa	48
6.5 Shrnutí	58
7. Závěr.....	58
8. Seznam literatury	61
9. Resumé	65
10. Přílohy.....	66

1. Úvod

Studium prostoru je klíčovým nástrojem k porozumění současnému urbánnímu prostředí a způsobu života jeho obyvatel (Augé 1999:109). Pojetí prostoru v rámci sociálních věd doznalo značných změn, k jeho rekonceptualizaci docházelo od 60. let 20. století. V tomto období se začíná prosazovat pojetí prostoru, coby sociální konstrukce, která umožňuje porozumět rozdílnému způsobu formování kulturních fenoménů (Warf a Arias 2009:1).

Tento prostorový obrat, jak byl zpětně označen, je spojován s postmoderní situací a s procesy globalizace. Prostor je v souladu s postmoderním způsobem interpretace vnímán jako entita, která je utvářena skrze prostorové praktiky aktérů v souladu s potřebami společnosti. Současně s tím má fyzické prostředí vliv na samotné prostorové praktiky.

Produktem probíhajících společenských změn jsou i ne-místa, jež teoreticky definoval Marc Augé (2008) ve své práci *Non-places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. Autor analyzuje časoprostorové změny odehrávající se v rámci přechodu mezi modernitou a supermodernitou. Ne-místa jsou typická svojí odosobnělostí a jejich hlavní úkolem je naplňovat požadavky spotřeby, dopravy a komunikace. Ne-místa stojí v opozici k místům, která jsou produktem modernity, skrze místa jsou formovány sociální vztahy, identita a historie.

Typickým znakem současné doby je rostoucí počet prostorů, které se vyznačují ne-místností, těmto prostorům ustupují místa (Augé 1999:110). Augého koncepce umožňuje porozumět dnešní produkci nového veřejného prostoru, podstatě a struktuře společnosti, která vzniká v důsledku užívání a chápání ne-míst.

1.1 Cíle a výzkumné otázky diplomové práce

Předmětem této diplomové práce je veřejně užívaný prostor čerpacích stanic, na který budu nahlížet skrze teorii Marca Augého, o které jsem se zmínila výše a podrobně se jí budu věnovat ve 4. kapitole. Budu vycházet z předpokladu, že městský prostor současně zahrnuje jak místa, jako produkty modernity, tak prostory supermodernity, na které můžeme nahlížet jako na ne-místa.

Teoretická část práce má za cíl ukotvit zkoumanou problematiku a má posloužit jako opora empirické části práce, v rámci které bude uskutečněna analýza souboru dat vytvořených v průběhu terénního šetření. Cílem průzkumu, respektive celé práce, je najít odpovědi na následující otázky:

1. Jaké různé typy sociálních praktik můžeme pozorovat u aktérů v prostoru, o kterém budeme *a priori* uvažovat jako o ne-místu?
2. Shodují se užívané sociální praktiky s předpokládanou představou sociálního jednání v ne-místech?
3. Jaké jsou společné znaky aktérů jednajících v prostoru benzínových stanic (ne-míst) způsobem, který odkazuje k sociálnímu jednání v prostorech definovaných jako místo?
4. Jaké jsou sdílené představy jednotlivých aktérů, kteří prostory čerpacích stanic užívají způsobem specifickým pro místa?

K dosažení cílů práce použiji deskripci a analýzu prostorových praktik jednotlivců v prostoru, na který nahlížím podle Augého teorie jako na ne-místo. Zvláštní pozornost budu věnovat sociální praxi aktérů, jejichž jednání neodpovídá praktikám běžným pro ne-místo, ale užívají prostor čerpacích v pojetí místa. Bude se tedy jednat o praktiky, skrze které jedinci formulují svou identitu ve vztahu k prostoru a utváří sociální vztahy. V rámci studie se budu snažit postihnout rozdílné individuální

interpretace daného prostoru s přihlédnutím k žité praxi aktérů. V neposlední řadě je mým záměrem přiblížit povahu prostorů, ve kterých se střetávají dvě rozličné sociální praxe.

1.2 Struktura diplomové práce

Diplomová práce je rozdělena na tři části. První část tvoří teoretické uchopení problematiky prostoru. Ve 2. kapitole nastíním historické pozadí transformace konceptu prostoru, jak je o něm uvažováno v současné době. Kapitola 3. je úvodem do problematiky prostoru, kdy v podkapitole 3.1 vymezím prostor v absolutním a relativním smyslu. Podkapitola 3.2 pojednává o sociální produkci prostoru. V podkapitole 3.3 představím typologii prostoru: na jedné straně typologii založenou na opozici veřejné a soukromé sféry a dále dělení na prostor a místo. V kapitole 4. se věnuji Augého teorii místa a ne-místa.

Druhá část práce představuje metodologické zázemí pro vlastní empirickou studii. V rámci 5. kapitoly je představeno výzkumné pole, v podkapitole 5.1 zvolená metodologie. V rámci metodologie se věnuji jednotlivým výzkumným technikám (podkapitola 5.1.1) použitým při výzkumu. Dále etické stránce výzkumu (podkapitola 5.1.2), na níž naváže podkapitola 5.1.3, která se zabývá popisem způsobu, jakým byla vytvořená data analyzována. V podkapitole 5.1.4 představím jednotlivé respondenty. A v rámci podkapitoly 5.1.5 shrnu průběh mého vstupu do terénu.

Vlastní studie interpretace urbánního prostoru a jeho užívání představuje třetí část práce, předmětem zájmu 6. kapitoly je reálný prostor čerpacích stanic. V podkapitole 6.1 se budu věnovat popisu reálného prostoru čerpacích stanic, které se staly opěrným bodem pro realizaci samotného výzkumu. Dále se budu věnovat popisu čerpací stanice jakožto ne-místa a místa a to v podkapitole 6.2. V podkapitole 6.3 popisují kategorie aktérů, kteří užívají čerpací stanici ve shodě s Augého

konceptem místa. Podkapitola 6.4 představuje výsledky samotného terénního šetření. Z velké části se tato podkapitola opírá o poznatky získané za pomoci metody pozorování a polostrukturovaných rozhovorů. V podkapitole 6.5 získané poznatky shrnuji. 7. kapitola je kapitolou závěrečnou.

2. Historické pozadí teorie prostoru

Na tomto místě bych se ráda soustředila na historické pozadí, které vedlo k transformaci produkce a vnímání konceptu prostoru. Historické události dvacátého století přispěly k radikální proměně naší společnosti, což mělo vliv i na samotnou transformaci kategorií prostoru a času.

Na způsoby uvažování o prostoru měla vliv zvláště časoprostorová komprese, která se vyznačuje zrychlujícími se ekonomickými a sociálními procesy. Svět se „zmenšuje“ díky tomu že prostorové a časové vzdálenosti již nevytváří překážky, které by zásadním způsobem znemožňovaly lidské aktivity a bránily toku kapitálu (Harvey 1989:240). K těmto změnám zásadním způsobem přispěla v první řadě průmyslová revoluce (Warf a Arias 2009:2). Na následujících řádkách se budu zabývat procesy, které ke změnám vedly. Konkrétně se zaměřím na procesy modernizace a její následné postmodernizace a také na procesy globalizace.

Koncepty modernity a postmodernity hrají zásadní roly v představě o tom, jak je smýšleno o prostoru i čase, ať už o nich bude přemýšlet jako o určitém modu myšlení, vypovídání či senzibility (Lyotard 1993:33), či ve smyslu určité dějinné epochy (Bauman 2002:25). Tomu, jak se odráží různé způsoby uvažování ovlivněné buď modernitou nebo postmodernitou ve způsobu uchopení kategorie prostoru, se budu věnovat podrobněji ve 3. kapitole. Nicméně je potřeba zmínit, že moderní způsoby uvažování jsou charakteristické svým zájmem o čas, postmoderní pak

přeorientováním zájmu na prostor, jak popisuje Soja (1989) či Warf a Arias (2009).

Pojem modernita odkazuje na sociální reorganizaci, která nastala v Evropě v průběhu 17. až 19. století jako následek politických a průmyslových revolucí, které proměnily způsoby hospodářské produkce společnosti, mocenské reprodukce a potažmo i ideologické reprezentace (Keller 2010:16). Modernita je podle Soji (1989) spojována s historií, která měla převahu nad geografii.

Pro sociální vědy bylo příznačné, že se zaměřovaly na konstrukci času, tato převaha historického vědomí do značné míry upozadila kategorii prostoru (Ibid.:10–11). Značnou roli v marginalizaci prostoru hrála myšlenka lineárního času, založeného na představě vývojových stádií lidstva, která vedla od divoštví k civilizaci (Warf a Arias 2009:2). S prostorem se zacházelo jako s neměnným, mrtvým, nedialektickým pozadím času, který byl vnímán jako bohatý, živý a dialektický (Soja 1989:11).

Moderní svět byl založen na představě světa jako homogenního celku, který lze ovládat a čas v takovémto světě měl kumulativní povahu ve směru proudění času k určitému pokroku. Modernita je „projektem“, jelikož zná celek a rozumí tomu, jak funguje a dokáže ho v čase ovlivňovat. Naproti tomu postmodernita značí zánik projektu, který nezná různorodost (Bauman 2002:13). Modernita se svým univerzálním způsobem myšlení, vycházejícím z osvícenství narazila na kulturní odlišnosti, které nedovedla zdolat (Ehl 2001:17).

Pojem postmodernity, odkazuje k překonání modernity, jedná se o etapu vývoje společenských postojů a stanovisek, která se začala objevovat v americkém kulturním okruhu v kontextu s kritikou modernistické architektury přibližně v polovině 60. let 20. století a pokračuje až do současnosti (Lyotard 1993:5). Současná postmoderní situace se vyznačuje mizením velkého vyprávění jednotného lidského

příběhu, který člověka dějinně umísťuje a dochází k pluralitě různorodých tvrzení (Giddens 2010:12).

Postmoderní způsoby uvažování umístily kategorii prostoru na úroveň kategorie času. Na prostor již nebylo nahlíženo jako na neměnnou entitu, ale jako na důležitý rozměr lidského života, který je sociálně konstruován (Warf a Arias 2009:1). Stejně jako v moderní době měla na hegemonii času vliv historie, v postmoderní době měla na povznesení kategorie prostoru značný vliv humanitní geografie (Ibid.).

V tomto smyslu byl čas do značné míry devalvován a nahrazen kategorií prostoru, věcem a lidem nebyl přisuzován význam skrze jejich umístění v historii, ale pouze skrze jejich umístění v prostoru. Měřítkem významu se tak stávají vztahy blízkosti a vzdálenosti v prostoru, spíše než v čase (Kumar 2005:166).

I přesto, že je období konce 20. století označováno jako epocha prostoru (Foucault 1986:22), Soja upozorňuje na to, že geografie zcela nenahradila historii a dimenze času nemizí, spíše jde o to, že se o prostoru a času uvažuje jiným způsobem jakožto o rovnocenných kategoriích a historie působí společně s geografii (Soja 1989:11). Řečeno slovy Lefebvra: *„čas je rozpoznán a realizován v prostoru, stává se společenskou realitou na základě prostorové praxe, podobně jako prostor rozeznáváme pouze v čase.“* (Lefebver 1991:219) Jedná se tedy o dva rozměry, které jsou neodmyslitelně propojené (Ibid.).

Na změny ve vnímání prostoru lze také pohlížet skrze procesy globalizace, které jsou spojeny jak s modernitou, tak s postmodernitou (Ehl 2001:16). Globalizace zahrnuje procesy posilující celosvětové vztahy, skrze které dochází k propojení vzdálených lokalit, a to takovým způsobem, že události odehrávající se na velmi vzdálených místech, formují události místní (Giddens 2010:62).

Harvey (1989:271) tento stav popisuje jako smršťování se a propojování prostoru v důsledku volného toku kapitálu po celém světě. Tento stav nutí různé společnosti k soupeření, což vede k vytváření

lokálních konkurenčních strategií, které jednotlivá místa navzájem diferencují. Svět, i přesto že došlo k jeho propojení, se stává stále více roztržštěným na jednotlivé lokální jednotky. Giddens hovoří o tom, že spíše než k homogenizaci dochází k polarizaci lidských životů, zatím co jedna skupina lidí není vázána k žádnému území, ta druhá, která vázána k místu je, pociťuje, že dochází ke ztrátě jeho významu, jelikož místo nedokáže těmto lidem poskytnout identitu (Bauman 2000:27).

Marc Augé identifikuje vznik ne-míst jako důsledek globalizačních procesů. Upozorňuje na to, že současné globální teorie a představy světa prezentují svět jako místo bez hranic, které je utvářeno sítěmi, které produkují jak homogenitu, tak i vyloučení (Augé 2008:IX). Lidé, kteří jsou v globalizovaném světě „v pohybu“ díky informačním a finančním tokům, jsou stále více spojováni. Společně s procesy homogenizace dochází k procesům, které vedou k separaci jedinců, kteří jsou připoutáni k určitému místu. Takovéto připoutání k místu způsobuje sociální deprivaci v reakci na skutečnost, že svět se řídí pravidly globalizované společnosti, což vede k postupné prostorové segregaci, separaci a vyloučení jedinců, kteří jsou pevně připoutáni k jedné lokalitě (Bauman 2000:8).

Ne-místa jsou produktem homogenizace, jedná se o prostory pohybu, konzumace a komunikace (Augé 2008:IX). Tato ne-místa jsou produktem supermodernity, kterou Augé staví do opozice k modernitě. Supermodernita je charakteristická nadbytkem v oblasti času, prostoru a individualizace (Ibid.:24–29).

Čas se podle Augého díky pokroku projevuje zrychlením historie. V dnešní době kdy dochází k nadbytku událostí, které jsme schopni vnímat zásluhou sdělovacích prostředků, je velmi těžké přemýšlet o čase. Je to obtížné z toho důvodu, že je potřeba rozlišovat mezi širokou škálou událostí, k nimž došlo v různém časovém horizontu, není pak zcela jasné jak jednotlivé děje seřadit v čase (Ibid.:23). Tato

skutečnost vytváří problém, jenž Augé nazývá krizí významu (Ibid.:24), která vede až k nejednotné interpretaci historických událostí (Ibid.:28).

Nadbytek prostoru je přímo úměrný „zmenšování se“ zemského povrchu (ibid.:25), v důsledku zrychlující se přepravy lidí i zboží, jsou i vzdálená místa snadněji dostupná a propojená (Ibid.), což je ještě více podpořeno neomezenou komunikací mezi lidmi za pomoci počítačových technologií, které umožňují přenos informací takovou rychlostí, že jsou v jeden okamžik dostupné všude po světě (Bauman 2000:24). V neposlední řadě k tomuto fenoménu přispívají media, skrze která jsou nám zprostředkovány obrazy velmi vzdálených míst. Zvláště vlivem zrychlující se dopravy dochází ke změnám fyzického prostoru, k nárůstu městské populace, obecně ke zvýšenému pohybu lidí a ke vzrůstání výskytu prostorů, které se dají označit za ne-místa (Augé 2008:28). O tom ale více ve 4. kapitole.

Paul Virilio v této souvislosti hovoří dokonce o konci geografie, kdežto prohlášení Francise Fukuyami (2002), že dochází ke konci historie, považuje za předčasné (Bauman 2010:21). V době kdy komunikace probíhá v reálném čase, tedy takovým způsobem kdy jsou informace v jeden moment odeslány a v zápětí doručeny příjemci, prostor a prostorové vymezení začíná postrádat svůj význam (Ibid.:22). To samé platí v případě rostoucí mobility lidí, kdy jsou překonávány vzdálenosti takovým způsobem, že se sebevětší distance jeví jako nepodstatná (Cresswell 2009:174).

Třetí oblastí, ve které dochází k nadbytku, je oblast individualizace. V postmoderní době je kladen velký důraz na individualizaci a prosazování vlastních zájmů. Tento fakt se promítá i do vlastních představ vědy, antropologie nevyjímaje, což odráží představu o tom, že jakýkoliv text o druhých lidech nám vypovídá mnohem víc o autorovi textu než o samotném objektu jeho zájmu (ibid.:29). Antropologie je tak postavena do pozice, kdy je nucena přistoupit na to, že individuální názor

má souvislost s jakýmkoliv obrazem reality, která je v tomto duchu viděna nikoliv jako nezávislá, nýbrž odvíjející se od individuální zkušenosti.

Jakkoliv jsou diskuze o vědě vycházející z postmoderních pozic zajímavým tématem, není předmětem mého zájmu se jimi v této práci hlouběji zabývat. Pojdme se proto nyní zaměřit na teorii prostoru.

3. Prostor

Vzhledem k tomu, že prostor představuje širokou kategorii, která zahrnuje mnoho významů, je nezbytné stanovit analyticky její hranice. Proto, aby bylo možné v následujících částech práce přistoupit k vlastnímu výzkumu, shledávám za nezbytné teoreticky ukotvit zkoumanou problematiku.

V rámci této kapitoly budu definovat problematiku konceptu prostoru, tak aby bylo možné ve výzkumné části odpovědět na otázky, které z této oblasti zájmu vyplývají. Cílem této kapitoly je tedy definovat kategorii prostoru a přístupy jednotlivých autorů, skrze které bude na zkoumanou problematiku pohlíženo. Dále je cílem kapitoly vymezit kategorii prostoru na základě vztahu soukromého a veřejného a v posledku také na základě vztahu ke kategorii místa.

3.1 Vymezení termínu

Prostor je základním konceptem, který umožňuje chápání světa, který nás obklopuje. Prostor představuje jednu z kategorií, skrze kterou lze definovat různé teorie v mnoha oblastech vědeckého bádání, týkajícího se lidské jednání, antropologie nevyjímaje. K výzkumu lidského bytí tedy nelze přistupovat bez toho, abychom brali v potaz prostor, jakožto jeden z rozměrů, který lidský život utváří.

Koncept prostoru nabýval a nabývá mnohoznačných významů a je tedy potřeba ho analyticky definovat tak, aby bylo možné s ním dále pracovat. Pohledy na koncept prostoru jsou odrazem obecně přijímaných

způsobů uvažování, které odpovídají dosaženému poznání, projevující se ve všech vědních oborech, o čemž jsem se zmínila již výše.

Základní dichotomií pojmání prostoru, je prostor absolutní a prostor relativní. Prostor absolutní je chápán v pojetí Isaaca Newtona, prostor relativní je reprezentován pojetím, které nabídl Gottfried Wilhelm Leibniz či Albert Einstein (Weiss 2010:77).

V absolutním pojetí je prostor chápán jako nezávisle existující entita a to jak na pozorovateli, tak i na předmětech, které zahrnuje. Jedná se o prostor složený z neměnných bodů, které mohou být naplněny určitou substancí či mohou zůstat bezobsažné. (Ibid.:78). Dle Davida Harveyho se jedná o takzvaný kontejnerový pohled na svět (citováno dle Weiss 2010:79).

Naproti tomu prostor z pohledu relativní perspektivy postrádá smyslu bez předmětů, kterými je naplněn. V tomto smyslu bez existence samotné hmoty není možná ani existence prostoru, který by se neměl k čemu vztahovat. (Ibid.:78). Relativní pohled tedy zbavuje prostor nehybnosti a přiznává mu schopnost podílet se na fyzikálních procesech (Ibid.:79).

Tyto dva filozofické koncepty uvažování pracují *a priori* s fyzikální představou vnímání prostoru, který jedince obklopuje ať už v jeho relativním, či absolutním smyslu. Nicméně úvahy o souboru jevů týkajících se prostoru, vedly na druhé straně i k představám, které se zaměřovaly na prostor, jakožto sociálně konstruovaný fenomén (Scholz 2012:15).

V rámci postmoderního způsobu myšlení docházelo na přelomu 60. a 70. let k opuštění konceptu absolutního pojetí prostoru a ve stále větší míře byla problematika prostoru vnímána jako sociální konstrukt (Ibid.:22). Podle Edwarda Soji (1989:79) je nezbytné při studiu prostoru jasně rozlišovat prostor sám o sobě vůči prostorovosti, která má sociální základ.

Prostor, ve kterém žijeme, je produktem sociální interakce a historických událostí. Z toho vyplývá, že prostor, společnost i čas jsou navzájem propojeny a je to právě prostor, v rámci kterého je skrze praktiky budována struktura, která odpovídá lidským potřebám. Samotný prostor je dle Soji prvotně daný, ale organizace a význam prostoru je produktem sociálního překladu, transformace a zkušenosti (Ibid:79-80).

Ve své knize *Social Justice and the City* David Harvey (1988),¹ představitel takzvané marxistické geografie, předkládá tři způsoby, kterými může být pohlíženo a rozuměno prostoru. Harvey definuje absolutní, relativní a relační koncept prostoru. V absolutním pojetí se prostor stává „věcí sama o sobě“, existencí nezávislou na situaci. Takto vnímaná struktura se stává individualizovaným fenoménem (Harvey 1988:13). Jedná se kvantifikovatelný a matematicky vyjádřený prostor (Scholz 2012:23). Relativní prostor je třeba chápat jako vztah mezi objekty, které existují pouze, protože existují i jiné objekty, které mají souvislost k sobě navzájem. Relační koncept prostoru vychází z Leibnizova způsobu uvažování v tom smyslu, že objekt může existovat pouze do takové míry, kdy v sobě obsahuje a reprezentuje vztah k jiným objektům (Harvey 1988:13). V tomto pojetí je to právě člověk, který buduje svoje vlastní vnímání prostoru, a to na základě vztahu k individuálním místům (Scholz 2012:23).

V posledních několika dekádách došlo k revizi konceptu prostoru a také k přehodnocení jeho významu společenskovědními obory. Sociálně konstruovaný prostor se stal významným prostředkem k porozumění jedinci i kulturním fenoménům (Warf a Arias 2009:1). Tento obrat zájmu se shoduje s poststrukturálním či s postmoderním obdobím, kdy roste význam role prostoru nejen v rámci sociálních věd. Edward W. Soja ve svém díle *Postmodern Geographies* (1989) zpětně označil tento fenomén termínem prostorový obrat (Hess-Lüttich 2012:3).

---

¹ *Social Justice and the City* poprvé vydaná v roce 1973.

Podle Foucaulta je potřeba vnímat současné období jako epochu prostoru, která nahradila dřívější zájem o čas a historii, což bylo charakteristické pro století devatenácté (Foucault 1986:22). Dříve byl prostor chápán v souvislosti s umístěním, tedy tak, že určitá místa byla v hierarchickém a opozičním postavení k místům jiným. V dnešním pojetí je hierarchie mezi místy oslabená, místa stojí vůči sobě v rovnocenném postavení a prostor získává podobu vztahů mezi místy (Ibid.:23).

3.2 Sociálně konstruovaný prostor

Jakkoliv je nepopíratelné, že absolutní koncept chápání prostoru je současně přítomný konceptu relativnímu. Prostor vnímaný jako absolutní nebude předmětem zájmu této práce, tedy ne v tom smyslu, že bych se mohla v práci vyhnout popisu fyzického reálného prostoru v mém případě čerpací stanice, ale v tom smyslu, že se budu zabývat v první řadě žitým prostorem, který vychází z každodenních praktik v rámci reálného prostoru. Zajímá mě tedy sociální dimenze prostoru ve smyslu aktérské percepce určitého prostoru.

Myšlenky jednotlivých autorů, které jsou v této podkapitole prezentovány, se vyznačují tím, že opouštějí dřívější chápání prostoru jakožto předem daného a zdůrazňují jeho sociální konstruovanost. Místo není vnějším pozadím sociálního jednání, ale je na něj pohlíženo, jako na výsledek řady značně komplikovaných dočasných ujednání, které podléhají měnícím se vztahům mezi objekty a jedinci (Thrift 2003:95).

Předmětem knihy *Production of space* Henriho Lefebvra (1991), jak její název napovídá, je uvažování o prostoru jako o sociálně konstruovaném. Lefebvrův sociální prostor není pouze věcí mezi jinými věcmi, spíše zahrnuje věci produkované a jejich vzájemné vztahy. Prostor je výsledkem řady činností, proto není možné prostor vnímat jako pouhý objekt (Ibid.:73). Prostor je produkován skrze sociální praxi a současně

tyto praxe prostor vytváří; je tedy současně výsledkem i příčinou, produktem i producentem (Ibid.:142).

Lefebvovo analytické úvahy o městském prostředí obsahují triádu konceptů, které odpovídají třem různým prostředkům produkce prostoru. Jedná se o prostorové praktiky, reprezentace prostoru a prostory reprezentací (Ibid.:33). Takovéto pojetí prostoru je reakcí a snahou o překonání binárního pojetí prostoru, které pracuje s termíny subjektivní versus objektivní, materiální versus mentální či reálné versus představované (Cresswell 2004:38). Lefebver binární smýšlení o prostoru překonal tím, že definoval prostory reprezentací, které tvoří a jsou utvářeny výše zmíněnými binárními protiklady současně.

V zásadě stejné pojetí konceptualizuje i Edward Soja (2000), přičemž se přímo odvolává na Lefebvovo dílo, s tím rozdílem, že hovoří o prvním prostoru, druhém prostoru a třetím prostoru.

Prostorové praktiky označují lidské pojetí světa, jedná se o prostor bezprostředně vnímaný. Skrze tyto prostorové praktiky dochází k regulaci prostorové reality. Tyto praktiky jsou procesem neustálé produkce a reprodukce, která zajišťuje souvislost a soudržnost prostorové reality (Lefebver 1991:33). Pro Soju jsou tyto prostorové praktiky prvním prostorem, který vyjadřuje empiricky měřitelné a mapovatelné fenomény. Jedná se o materializované prostorové praktiky, které produkují konkrétní formu a specifický model městského života (Soja 2000:10).

Reprezentace prostoru referují o prostoru chápaném, bezprostředně se týkají vědění, symbolů a kódu. Jsou prostorem vědců, plánovačů, urbanistů, administrativních pracovníků pozemkových fondů nebo sociálních inženýrů, kteří utvářejí své konceptualizace a abstraktní představy prostoru (Lefebvre 1991:38–39). Tento druhý prostor v pojetí Soji je prostorem imaginárním a subjektivním. V souvislosti se subjektivitou Soja hovoří o mentálních mapách prostoru, které si lidé na základě subjektivního prožívání města utvářejí a podle kterých se následně v prostoru pohybují a jednají (Soja 2000:11).

Prostory reprezentací jsou prostory bezprostředního žití (Lefebvre 199:39). V terminologii Soji se jedná o třetí prostor. Jde o prostor subjektivního prožívání, tělesné zkušenosti v rámci každodenních praktik. Prostor reprezentací v sobě propojuje první a druhý prostor, čímž umožňuje současně smýšlet jak o reálném, tak i o představovaném prostoru, což nám poskytuje nový způsob uvažování o prostoru (Soja 2000:11).

V tomto smyslu chci právě takovou koncepci uvažování o prostoru uplatnit v rámci výzkumu. Chci interpretovat prostor (ne-místo/místo), jako produkt vzájemného působení materiální i sociální složky.

3.3 Typologie prostoru

Kategorii prostoru je možné modelově vymezit na základě komparace veřejné a soukromé sféry, to je předmětem následující podkapitoly 3.3.1. V podkapitole 3.3.2 vymezím kategorii prostoru ve srovnání s kategorií místa.

3.3.1 Veřejná a soukromá sféra

Na tomto místě bych chtěla na základě kategorií veřejného a soukromého prostoru definovat prostor, který je předmětem mého výzkumu. Život ve městě má podle Siebela a Werheima tendenci se diferencovat a odehrávat se buď na úrovni veřejné, nebo soukromé sféry (2006:19). Model soukromé a privátní sféry nestaví tyto dvě kategorie do antagonistické pozice, spíše nabízí dvě možnosti či alternativy, jak uvažovat o městském prostoru (Sennett 1978:98).

Soukromá sféra je spojována s rodinou a intimitou, zatímco veřejná odkazuje k ideálu občanského veřejného prostoru, který je založen na demokracii a rovné společenské integraci všech, kteří na veřejném prostoru participují (Siebel a Werheim 2006:19). O stejné distinkci mluví i Hannah Arendt (1998:28) s tím rozdílem, že hovoří o domácí a politické

sféře, jejichž existence coby oddělených entit sahá do dob vzniku starověkého městského státu.

Definici veřejného a soukromého prostoru si můžeme vymezit na základě jejich rozdílnosti na úrovni zákonů, kdy se veřejný prostor řídí veřejným právem, takový prostor, by měl být přístupný všem, kdežto o tom, jaký způsobem a kým má být užíván soukromý prostor, rozhoduje jeho vlastník. Z hlediska funkce je veřejný prostor náměstí a ulic určen pro trh a politické funkce, soukromé prostory pro firmy a domácnosti. Ve smyslu sociálním se na veřejný prostor pohlíží jako na „jeviště“ stylizovaného, zdrženlivého chování a anonymity v kontrastu k prostoru soukromému, který je chápán jako „zákulisí“, je to místo intimity a emocionality. V neposlední řadě na úrovni materiální potažmo symbolické, kdy architektonické a estetické prvky indikují přístupnost nebo exkluzivitu určitého prostoru a to tak, že organizace fyzického veřejného a soukromého prostoru je odlišná v závislosti na funkci, kterou tyto prostory vykonávají (Siebel a Werheim 2006:19–20).

Tento zobecněný model je však příliš jednoduchý na to, aby plně reflektoval sociálně konstruovanou realitu dnešního městského prostředí. Proto je potřeba ho na tomto místě rozšířit a dále objasnit. Pro účely klasifikace použijí model navržený Petrem Marcusem, který prostor nerozděluje pouze na základě kategorií veřejného či soukromého vlastnictví, o vymezení tedy nerozhoduje pouze právní forma vlastnictví, ale také forma užívání prostoru (2012:47). A to z toho důvodu, že veřejně vlastněný majetek může být užíván ve prospěch soukromých zájmů nebo naopak, soukromě vlastněný majetek může mít veřejné využití.

Takovéto prostory smíšené povahy vznikají během procesu rozvoje a privatizace, přičemž vytváří různé varianty a kombinace veřejné a privátní struktury, které se liší v tom, do jaké míry jsou přístupné a využívané. Například Nissen popisuje tento fenomén transformace soukromě nebo veřejně vlastněného prostoru v prostory, které mají hybridní povahu (2008:1139).

Nyní bych se ráda vrátila k Marcusově kategorizaci prostoru na základě vlastnické formy, způsobu užívání a kontroly, ve které navrhuje šest obecných variant, i když jak sám podotýká těchto kombinací je nesčetné množství (Marcus 2012:50–51):

1. Prostor veřejně vlastněný a veřejně využívaný – ulice, veřejné parky a veřejné budovy.
2. Prostor veřejně vlastněný s administrativním využitím – radnice, úřadovny a policejní stanice.
3. Prostor veřejně vlastněný, jehož využití je svěřeno soukromé správě.
4. Prostory soukromě vlastněné mající veřejnou funkci a veřejné využití – soukromé nemocnice a školy.
5. Prostory soukromě vlastněné mající soukromé funkce a veřejné využití – restaurace, kavárny, soukromá autobusová nádraží, rekreační centra.
6. Prostory soukromě vlastněné mající soukromé využití – rodinné domy.

I když toto schéma stanovuje pevné hranice mezi jednotlivými typy, ve skutečnosti se jedná o kontinuální škálu jednotlivých prostorů bez ostrých dělících linií. Pokud aplikujeme tento model na reálný prostor, který je předmětem výzkumu, dojdeme k závěru, že čerpací stanice se nacházejí přibližně na úrovni soukromě vlastněných prostorů majících soukromé funkce, ale jejich využití je veřejné.

3.3.2 Prostor a místo

Při studiu literatury se můžeme setkat s odlišným pojetím kategorií prostoru a místa. Cresswell prostor definuje jako abstraktní kategorii, která se odlišuje od kategorie místa, které má konkrétnější význam.

O prostoru je uvažováno jako o něčem vnějším, co má souvislost s geometrickým uspořádáním. V momentě kdy dojde k pojmenování určitého vnějšího prostoru, prostor získá význam a stává se místem. Místo tedy vzniká skrze transformaci prostoru, z kterého se stává místo díky tomu, že je mu dán význam (Cresswell 2004:8–9).

Michel de Certeau definoval rozdíl mezi místem a prostorem v knize *The Practice of Everyday Life*, přičemž místo označuje jako řád, v souladu s kterým jsou prvky distribuovány ve vztazích koexistence. Pravidla řádu kladou prvky jeden vedle druhého, do jejich vlastní lokace, která přísluší výhradně jen jim. Tudíž místo zabírá určitý prostor takovým způsobem, že na jeho místě nemůže být již nic jiného. Místo znamená stabilitu. Naopak prostor je charakterizován skrze vektory směru, rychlosti a časové proměnné. Prostor je tvořen průnikem pohyblivých prvků a na rozdíl od místa není stabilní. Skrze praktické používání místa je vytvářen prostor, což de Certeau ukazuje na příkladu řádem urbánního plánování geometricky nedefinované ulice, která se mění v prostor díky tomu, že je v praxi užívána chodci (de Certeau 1988:117).

Jedním z dalších pohledů nám nabízí Yi-Fu Tuan. Jeho teze se opírá o konstatování, že „*místo je bezpečí, prostor je svoboda*“ (Tuan 2001:3). Prostor a místo se dají vymezit na základě vzájemné definice, kdy místo představuje bezpečí a stabilitu, prostor naopak svobodu a hrozbu. Pokud budeme prostor vnímat jako entitu, která nám umožňuje pohyb, pak místo bude pauzou a každá pauza v pohybu tak vytváří možnost přeměny prostoru v místo (Ibid.:8).

Touto distinkcí prostoru a místa jsme se dostali k následující kapitole, jejíž hlavním smyslem je teoretické uchopení místa vůči konceptu ne-místa, které bude předmětem zájmu vlastní studie.

4. Místo a ne-místo

Na tomto místě bych ráda přistoupila k analýze koncepce, kterou Marc Augé (2008)² popsal ve své knize *Non-places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, řeč bude o rozlišení místa a ne-místa. Toto rozlišení odkazuje k reálným prostorům a praktikám či vztahům, které jsou pro ně typické (Augé 1999:109).

Augé v práci cituje Michela de Certeau (1988) a stejně jako on rozlišuje mezi prostorem a místem, jak bylo popsáno výše. Rozdíl je však v tom, že de Certeau nestaví prostor do protikladu k místu. De Certeau vidí místo jako neměnnou pevně danou entitu, která se mění díky chodcům v dynamické prostředí prostoru (1988:117), kdežto pro Augého je prostor, který označuje jako ne-místo něčím, co nenesou znaky místa. Místo a ne-místo stojí tedy v Augého pojetí v opozici, kdežto de Certeau je vnímá jako dvě entity, které mají mezi sebou jistou spojitost (Augé 2008:64).

Podle Augého dnešní společnost, typická technologickým pokrokem a rychlým vývojem spotřeby obyvatel, spadá do epochy supermodernity a ne-místa jsou jejím produktem (Augé 2008:24). Jak jsem se již zmínila ve druhé kapitole supermodernita je typická zrychleným tokem komunikace a informací, dále se v důsledku časoprostorové komprese „zmenšují“ vzdálenosti a také narůstá míra individualizace jedinců, která neumožňuje utváření dlouhodobějších sociálních vztahů. Všechny tyto charakteristiky jsou příznačné také pro ne-místa (Cresswell 2009:174).

Ne-místa stojí v opozici k antropologickým místům, která vznikají jako produkt modernity. Antropologická místa formují a poskytují základ pro utváření významu lidem, kteří je obývají a zároveň také poskytují informace, které umožňují pozorovatelům pochopit jednání jedinců obývajících určité místo (Augé 2008:42). „*Antropologická místa jsou*

---

² *Non-places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity* poprvé vydaná v roce 1995.

utvářena prostřednictvím individuální identity, skrze společný jazyk, lokálními vztahy, vyjádřenými pravidly, které formují způsob života; ne-místo vytváří sdílenou identitu cestujících, zákazníků nebo svátečních řidičů.“ (Augé 2008:81) Pro současná města je příznačný nárůst prostorů definovaných svým účelem, jedná se o prostory dopravy, kam se dají zařadit dálnice či letiště, prostory spotřeby, typickým příkladem jsou velká nákupní střediska a prostory komunikace (Augé 1999:110). Tato ne-místa jsou produkována tak, aby uspokojila zrychlený pohyb lidí i zboží. Augé poukazuje na to, že veřejný prostor vyznačující se krátkodobým užíváním nevede k utváření identity jedinců. Naopak místa, která jsou charakteristická sociálními vztahy a sdílenou identitou, ne-místům ustupují (Ibid.).

V jistém smyslu je Augého práce reakcí na knihu Edwarda Relpha *Place and Placelessness*, vydanou v roce 1976 (Merriman 2011:29). Relph zde rozvádí myšlenky, jakými způsoby mohou být zakoušena místa a dochází k závěru, že místa jsou buď zakoušena jako autentická nebo neautentická (Seamon a Sowers 2008:46), zda je místo autentické či nikoli souvisí s tím, jak moc je jedinec schopný se s místem identifikovat. Pokud je místo zakoušeno zevnitř, je autentické. Pokud je zakoušeno zvnějšku, tedy způsobem, kdy se jedinec s místem nedovede identifikovat, jedná se o neautentické místo (Cresswell 2004:44). V dnešní době je podle Relpha autentický pocit z místa zastíněn postojem méně autentickým, který nazývá bezmístností (Seamon a Sowers 2008:46). S rozvojem masové komunikace, zvýšené mobility a s příchodem konzumní společnosti se rapidně zrychlila homogenizace světa a díky tomu autentické pocity z místa mizí. (Cresswell 2004:44–45). Příčiny vzniku bezmístnosti se více či méně kryjí s příčinami vzniku ne-míst, ale termíny nejsou shodné. Augé nespojuje ne-místa s neautentičností, ale pouze se stavem současné společnosti (Cresswell 2009:174).

O místech můžeme říci, že jsou definovány tím, že jsou identická, čili jedinci se skrze ně mohou ztotožnit a definovat vlastní identitu. Dále jsou vztahová, utváří se zde sociální vztahy mezi jedinci. A také jsou historická, ve smyslu toho, že jedinci mohou nalézat v místě otisk událostí z dřívějších dob. Z toho vyplývá, že místo je symbolické v takovém smyslu, že vytváří vztah mezi dvěma lidmi a také vztah k jejich společným dějinám. Prostor, který nenesé význam identity, vztahu ani historie, můžeme definovat jako ne-místo (Augé 2008:63; Augé 1999:109).

Ne-místa jsou si vzájemně podobná, a to i ve srovnání s jinými státy či kontinenty. Slouží k účelům dopravy, komunikace, zábavy či spotřeby. Právě díky unifikovanosti se v nich jedinec dokáže bez větších překážek zorientovat, což vytváří paradox pocitu menší cizosti v odosobněném městském prostoru (Augé 2008:83). Nicméně identitu ne-místa neprodukují, přítomnost jedince je redukována pouze na osamělost a podobnost (Ibid.). Lidé se při pobytu v ne-místu nevyhnou setkání s „cizinci“, je ale potřeba zmínit, že i přesto, že jsou jedinci užívající ne-místa vzájemně odlišní, jejich podobnost tkví v tom, že se všichni řídí stejnými modely chování, návody pro takové uniformní chování jsou srozumitelné bez ohledu na to, jakým jazykem jsou zvyklí komunikovat (Bauman 2002:165). Takže jedinci, kteří jsou si cizí, mezi sebou neutváří sociální vztahy (osamělost), paradoxně však sdílejí stejné modely chování, jsou si v tomto ohledu velmi podobní. *„Vše, co je třeba v „nemístech“ udělat a je uděláno, by měl každý pociťovat jako chez soi [domov]³ a nikdo by se zde rozhodně neměl chovat, jako by tu byl opravdu doma.“* (Ibid.)

V současném městském prostředí nejsou všechny prostory ovlivněny supermodernitou, prostředí je tedy tvořeno kombinací míst a ne-míst (Augé 1999:110).

---

³ Poznámka autorky.

5. Vlastní studie

Konkrétním reálným prostorem výzkumu jsou čerpací stanice, u kterých je předpoklad, že zde nalezneme dva rozdílné druhy kategorií sociálních praktik použitých v rámci interakce vznikající v tomto prostoru. Jde tedy o prostor, který se na jedné straně vyznačuje chováním vedoucím k uspokojení potřeb jedince, současně tento prostor může představovat místo, které je typické tím, že jsou v jeho rámci utvářeny sociální vztahy.

5.1 Metodologie

Následující kapitola poskytuje metodologickou oporu pro vlastní výzkum. Pro studii zvolené problematiky veřejně užívaného prostoru čerpací stanice jsem zvolila kvantitativní způsob výzkumu. Kvalitativní přístup vychází z konstruktivistické perspektivy či teorie, to znamená, že v rámci takového výzkumu je pozornost zaměřena na porozumění významům jednotlivých aktérských zkušeností, které jsou sociálně či historicky konstruovány (Creswell 2003:18).

Sociálně konstruktivistický přístup při studiu prostoru vyžaduje objasnění unikátních atributů prostoru, v kterých se odráží širší sociální procesy (Cresswell 2004:51). Představa prostoru je produktem sociálních podmínek podílejících se na jeho konstrukci. Vnímání prostoru tedy není neměnné, ale utvářené skrze sociální procesy, to znamená, že jedinec a jeho sociální svět vstupují do vzájemné interakce (Berger a Luckmann 1999:64). Proces vytváření významů, které jsou připisovány určitému místu, je sociálním konstruktem, který se tedy neustále mění v závislosti na lidském jednání.

Takovýto dialektický proces, za pomoci kterého jsou vytvářeny významy či obecně sociální realita, se sestává ze tří složek z externalizace, objektivizace a internalizace, což se odráží ve výroku, že: „*Společnost je výtvořem člověka. Společnost je objektivní realitou. Člověk je výtvořem společnosti.*“ (Ibid.) V praxi to pak znamená, že jedinec ve fázi externalizace produkuje nejrůznější normy a vzorce chování

vytvářející sociální řád (Ibid.:56). Tento řád se v procesu objektivizace mění v každodenní realitu, která se stává skutečností a je udržována skrze zosobněné rutinní jednání, toto jednání je neustále a opakovaně stvrzováno v interakci s ostatními jedinci v procesu internalizace (Ibid.:147).

Podle Bergera a Luckmanna představuje svět pro jedince skutečnost, na níž může být nahlíženo různými způsoby (Ibid.:9). Na realitu je v tomto smyslu pohlíženo, jako na závislý sociální fenomén konstruovaný jednotlivci. Tím pádem realita pak nikdy není jedna, ale je podmíněna empirickou růzností vědění, a také procesy, v jejichž průběhu se vědění stane sociálně chápanou realitou (Ibid.:11).

V rámci kvalitativního výzkumu je mimo jiné používán etnografický přístup, jehož strategie vede k pochopení významu kulturních fenoménů s důrazem na každodenní způsob života jedinců, jenž je zkoumán skrze pozorování a rozhovory s jednotlivými účastníky, přičemž cílem je získat ucelený holistický obraz určité skupiny či instituce ve společnosti, ze které výzkumník pochází (Hendl 2012:115–116).

5.1.1 Techniky sběru dat

V rámci výzkumu jsem pracovala s aplikací více technik vytváření dat, které budou následně detailně popsány, stěžejní roli mají již zmíněné pozorování a rozhovory. Sběr dat se uskutečnil v rozmezí od července 2013 do března 2014. Stěžejní část zúčastněného pozorování proběhla na čerpací stanici v Karlových Varech. Respondenty, kteří byli ochotni poskytnout mi informace při rozhovoru, jsem vybrala v rámci nezúčastněného pozorování na území města Plzně a doplnila je o respondenty z Karlových Varů.

Před tím, než jsem započala fázi šetření, tedy před vlastní realizací vytváření dat, jsem vybrala účelovým způsobem benzínové stanice, kde jsem výzkum chtěla realizovat. Píši schválně chtěla, jelikož má představa o vstupu do terénu se neshodovala s realitou, která nastala. O tom, jakým

způsobem se mi povedlo do terénu vstoupit, píší v podkapitole 5.1.5. V prvotních fázích výzkumu jsem byla okolnostmi donucena použít metodu zúčastněného pozorování, která je zásadním a základním výzkumným nástrojem v sociálně vědních oborech (Dewalt et al. 1996:259).

V rámci výzkumu jsem se brigádně nechala najmout, jako pokladní na čerpací stanici, bez toho abych svého zaměstnavatele a kolegy informovala o skutečnosti, že mám v úmyslu provádět terénní šetření. Výzkum jsem tedy vedla skrytě. Jakkoliv by se mohlo zdát, že moje počínání bylo vůči zaměstnavateli neetické, myslím si, že jsem ho svým počínáním, v žádném ohledu nepoškodila. Vzhledem k tomu, jsem si nemohla dovolit vést průběžně terénní deník, snažila jsem si získané informace zaznamenávat po pracovní době. Záznamy a celé pozorování bylo vedeno nestandardizovanou formou, tedy způsobem, při kterém nebyly předem určené jednotlivé kategorie pozorování. Samotné aktéry jsem aktivně neoslovovala a nevedla s nimi cílené rozhovory o tématech týkající se diplomové práce, jelikož jsem se obávala zbytečného prozrazení a následného nezdaru celého pozorování.

Terénní výzkum jsem tímto způsobem vedla dva měsíce, v přepočtu se jednalo o 27 dvanáctihodinových směn tedy 324 hodin času stráveného v prostorách čerpací stanice. Tato zkušenost mi zásadním způsobem přiblížila žitou realitu čerpacích stanic, pomohla mi identifikovat jednotlivé kategorie sociálních praktik a skupin lidí využívajících služeb čerpací stanice. Z těchto kategorií, jsem pak mohla jednoduše vybrat ty aktéry, jejich chování v prostoru čerpacích stanic, odkazuje na sociální praxi typickou pro místo. Dále jsem na základě pozorování byla schopna sestavit osnovu k polostrukturovaným rozhovorům. I přes to, že se mi povedlo shromáždit zásadní data, na vzdory původnímu předpokladu jsem si nebyla schopna zajistit lepší vstup do terénu. V této fázi výzkumu jsem byla nucena šetření přerušit a snažit se získat vhodnější přístup k vytváření dat.

Poté co jsem znovu našla vhodnější vstup do terénu v Plzni, jsem provedla prvotní seznámení s prostředím a potenciálními informátory skrze zúčastněné pozorování. Následně jsem přistoupila k výběru vhodných respondentů, kteří by byli ochotni poskytnout mi rozhovor. Pozorování a rozhovory probíhaly se souhlasem vedení čerpací stanice, celá tato část výzkumu trvala čtrnáct dnů, a na čerpací stanici, jsem se vracela v předem dohodnutou denní i noční hodinu. Celkově jsem tímto způsobem strávila v terénu 51 hodin. Mimo pozorování, jsem pro účely získání dat v této fázi zvolila techniku vytváření dat za pomoci polostrukturovaných rozhovorů (Hendl 2012:174), ve kterých jsem se zaměřila na témata zájmů odpovídající cílům mé práce. Pro tyto účely jsem vytvořila osnovy rozhovorů (Toušek 2012:64). Jednu osnovu jsem si připravila pro rozhovory s návštěvníky benzínových stanic. Druhou pro potřeby vedení rozhovorů se zaměstnanci benzínové stanice. Data z rozhovorů se zaměstnanci, jsem využila k dokreslení a doplnění celkové představy prostoru čerpacích stanic. Obě dvě osnovy jsou umístěny na konci textu v přílohách, jako přílohy č. 1 a 2.

Celkově jsem během obou dvou fází pozorování vytvořila 28 normostran textu. Rozhovory s klíčovými respondenty (9) byly zaznamenány na nahrávací zařízení, aby bylo možné s nimi později pracovat. Počet rozhovorů, které bych chtěla uskutečnit, jsem si předem nestanovila a upravila jsem ho v závislosti povaze dat získaných ze zkoumaného prostředí. V konečném počtu jsem oslovila a bavila jsem se s 37 návštěvníky čerpací stanice a se 4 zaměstnanci čerpací stanice s tím, že větší část rozhovorů měla povahu velmi krátké konverzace trvající s dobrou trváním maximálně 10 minut a mnohdy mi nebylo dovoleno si rozhovor nahrát, popřípadě to ani nebylo nutné vzhledem k tomu, že nebylo problematické si zjištěné informace zaznamenat až po skončení rozhovoru.

Nicméně se mi povedlo získat 9 respondentů, kteří mi byli ochotní poskytnout informace v podobě delších polostrukturovaných rozhovorů,

tato data shledávám jako klíčová. Rozhovory s těmito respondenty se neuskutečnily v prostorách čerpací stanice, z časových důvodů dotazovaných jsem si ve všech případech termín a místo schůzky sjednala na základě telefonické domluvy. Těchto devět rozhovorů jsem následně přepsala a společně s terénními zápisky dále analyzovala.

V prvních dnech výzkumu v Plzni mi bylo dovoleno pořizovat fotografie zkoumaného prostoru, za účelem dokreslení celkové obrazu samotného prostoru. Vzhledem k tomu, že mi bylo následně zakázáno fotit a fotografie použít k jakémukoliv účelu, rozhodla jsem se, že tak na žádost vlastníků objektu učiním a pořízené fotografie nepoužiji. Následně jsem pořídila fotografie na jiné benzínové stanici v Plzni, kde mi focení dovoleno bylo. Vybrané fotografie jsou umístěny v příloze této práce, a odkazují na ně níže v textu.

5.1.2 Etika výzkumu

Čerpací stanice spadají do kategorie soukromě vlastněného prostoru, od tohoto faktu se také odvíjelo mé působení v terénu. Není v zájmu majitelů těchto prostorů, poskytovat jakékoliv informace, o kterých se domnívají, že by je mohly poškodit, případně dovolit cizímu člověku pohybovat se v jejich prostorech za jiným účelem, než který povede ke konzumaci, či nákupu služeb a zboží. Během výzkumu jsem se tedy musela vypořádat s neochotou majitelů, či zástupců provozoven se mnou diskutovat o případné realizaci výzkumu na jejich pozemku. Po těchto zkušenostech jsem využila možnosti nechat se najmout jako zaměstnanec čerpací stanice s tím, že svůj výzkumný záměr zaměstnavateli zatajím a do terénu vstoupím skrytě (Silverman 2005:213).

Nicméně se domnívám, že moje počínání v žádném ohledu zaměstnavatele nepoškodilo. V mém zájmu nebylo získávat informace nad rámec výkonu práce, zvláště z toho důvodu, že nejsou předmětem mého šetření. Jediné co jsem vykonávala navíc oproti mým kolegům, bylo

záměrné pozorování návštěvníku s cílem vytvořit si obraz žité reality a tyto poznatky jsem si zaznamenávala do terénního deníku.

Všechny respondenty, se kterými jsem vedla rozhovory, v druhé fázi terénního šetření, jsem seznámila s účelem a tématem mého výzkum. Pokud mi respondenti dovolili pořizovat nahrávku rozhovoru, tak jsem před samotným začátkem rozhovoru nahrála na záznamové zařízení informovaný souhlas, kde respondent vyjádřil své svolení s nahráváním na záznamové zařízení a dovolil mi použít nahraný materiál pro účely této práce (Ibid.:216). Všechna získaná data byla anonymizována. Veškeré údaje, které by mohly vést k identifikaci jednotlivých respondentů, byla změněna nebo v případě nutnosti úplně zamlčena. K získaným datům bylo přistupováno tak, aby v žádném případě nedošlo k poškození žádné zainteresované osoby. Obdobným způsobem jsem postupovala i při pořizování fotografií, fotografie zachycující tváře respondentů, jsem z etických důvodů vůbec nezhotovovala.

5.1.3 Analýza dat

Záznamy rozhovorů bylo potřeba před samotnou analýzou přepsat do textové podoby, aby s nimi bylo možné dále pracovat. Přepis jsem realizovala za podpory programu F4. Jeden rozhovor trval průměrně 30–40 minut, celkově bylo přepisem vytvořeno necelých 83 normostran textu. Pro systematizaci, zrychlení a zefektivnění analýzy dat jsem využila programu MAXQDA Plus 11 (Toušek 2012:85).

Za pomoci tohoto programu jsem k jednotlivým částem rozhovoru a také terénním poznámkám přidělila kódy (Hendl 2012:245), které zastřešovaly význam jednotlivých pasáží textu. Počáteční fáze analýzy proběhly současně v době realizace prvních polostrukturovaných rozhovorů, což nabízelo prostor pro případnou korekturu a posunutí struktury rozhovorů směrem k tématům, které vyplynuly z analýzy dat. Kódy přidělené v prvním rozhovoru byly použity při analýze dalších

rozhovorů. V případě, kdy původní kódy dostatečně nezastupovaly vyjádřené skutečnosti, jsem vytvořila kód nový. Následně jsem podobné kódy zařadila pod jeden širší tematický celek, samotná analýza a následná interpretace dat byla vedena induktivní logikou. Tematické celky se staly základem zpracování výsledků výzkumu a daly základ 6. kapitole této práce. Jednotlivé kódované pasáže citované v práci, korespondují přesně původním zněním rozhovorům, jejich podobu jsem žádným způsobem neměnila, tak aby byla zachována jejich autentičnost (Bernard a Ryan 2010: 76).

5.1.4 Charakteristika respondentů

Výběr respondentů probíhal účelovým způsobem. Byl „*založen pouze na úsudku výzkumníka o tom, co by mělo být pozorováno a o tom, co je možné pozorovat.*“ (Disman 2006:112) V závislosti na tomto faktu bylo nezbytně nutné, předem definovat populaci, pro kterou bude tento vzorek reprezentativní. V případě respondentů, kteří se zúčastnili výzkumu, je možné hovořit o dvou kategoriích.

První skupina zahrnuje respondenty, s nimiž jsem kontakt navázala v prostorách Plzeňské čerpací stanice. Oslovovala jsem takové respondenty, u nichž jsem po předchozím pozorování usoudila, že zapadají do mnou stavených kritérií. Hlavním znakem, na který jsem se zaměřila, byly opakované návštěvy benzínové stanice případný sociální vztah s personálem čerpací stanice. V konečném počtu bylo těchto respondentů 29 a rozhovory s nimi trvaly maximálně do 10 minut času, obsah těchto rozhovorů jsem si ve většině případů nenahrávala, pouze jsem si zaznamenávala klíčové informace v pohodě textu. Obdobným způsobem jsem postupovala i u třech zaměstnanců téže plzeňské čerpací stanice, s nimiž jsem hovořila v průběhu výzkumu, ti mi poskytli základní informace, nebylo mi dovoleno si je nahrávat a ani tyto rozhovory netrvaly déle jak 10 minut.

Druhou skupinu tvoří respondenti, kteří byli ochotní mi věnovat více času a o tématu se hlouběji pohovořit. Stejně tak i tato druhá skupina byla vybrána účelovým způsobem, oslovila jsem a do výzkumu zahrnula respondenty, o kterých se domnívám, že jsou typickými reprezentanty skupin aktérů užívajících benzínové stanice způsobem typickým pro místo, přičemž jsem vycházela z informací získaných během zúčastněného pozorování na čerpací stanici v Karlových Varech. Poté co jsem se přesunula do Plzně, došla jsem k závěru, že je situace v těchto dvou městech v jistých ohledech odlišná a rozhodla jsem se, že budu získaná data mezi sebou částečně komparovat. Celkově jsem v této skupině provedla 9 rozhovorů s respondenty jak s Karlových Varů, tak z Plzně. Na následujících řádcích tyto respondenty představím, v souladu s etikou výzkumu jsou jména jednotlivých respondentů anonymizována a v práci pracuji s pseudonymy.

Mým klíčovým respondentem se stal zaměstnanec čerpací stanice Láďa, kterému je mu 28 let, čtvrtým rokem pracuje na čerpací stanici v Karlových Varech. Dále jsem realizovala rozhovory se dvěma policisty s dvaceti osmiletým Michalem, který slouží u dopravní policie v Karlových Varech a stejně starým Radkem, který je městským policistou v Plzni. Mého výzkumu se dále zúčastnili dva řidiči taxislužby. Libor je 42 let starý a s taxíkem v Karlových Varch jezdí patnáct let. Pavlovi je 39 a je řidičem taxislužby v Plzni. Dalšími respondenty jsou stavbyvedoucí Marcel Žijící v Plzni, kterému je 33 let, třicetiletý obchodní zástupce Petr, který žije střídavě v Plzni a v Karlových Varech. Martin, student, kterému je 25 let a skupinu uzavírá Luboš, kterému je dvacet devět let a pracuje také, jako obchodní zástupce. Dva naposledy zmínění respondenti pocházejí z Karlových Varů. Přehledná tabulka těchto respondentů je umístěna na konci práce, jako příloha č. 3.

5.1.5 Vstup do terénu

Jak jsem se již zmínila výše, svůj vstup do terénu považuji za komplikovanější, nejenom co se týče nalezení vhodného prostoru čerpacích stanic, ale i s ohledem na to, že ani po vstupu do terénu, kde jsem předpokládala, že budu moci bez komplikací provádět výzkum, mi nebylo zcela umožněno tak činit.

V první fázi hledání vhodného terénu jsem se domnívala, že bude nejvhodnějším způsobem, jak se dostat k informacím a potažmo k respondentům, nechat se najmout jako obsluha čerpací stanice, s tím, že jsem měla v úmyslu zaměstnavateli osvětlit svůj zájem a ubezpečit ho, že to nebude mít vliv na můj pracovní výkon. Po absolvování dvou neúspěšných pracovních pohovorů jsem od této strategie ustoupila. Bez jakéhokoliv sdílení mého záměru při pracovním pohovoru, mi bylo po třetím absolvovaném pohovoru nabídnuto místo obsluhy čerpací stanice v Karlových Varech, rozhodla jsem se, že místo přijmu a to i přes to, že jsem původně měla v plánu celý průzkum zrealizovat na území města Plzně.

Vzhledem k tomu, že jsem svůj výzkum v této fázi prováděla tajně a nechtěla jsem zbytečně upozorňovat na skrytý účel, žádné cílené rozhovory jsem v této fázi výzkumu neuskutečnila. Přesto jsem získala cenné informace, které mi přiblížily žitou realitu čerpacích stanic.

Po skončení této fáze výzkumu bylo nutné najít si lepší přístup k informacím potažmo respondentů, rozhodla jsem se, že oslovím provozovatele plzeňských čerpacích stanic a požádám je o spolupráci. Vytvořila jsem dopis, který je umístěn v tomto textu jako příloha č. 4. S takto vytvořeným dopisem, jsem navštívila vybraných 11 čerpacích stanic. Ve dvou případech jsem byla vedoucím čerpací stanice ihned odmítnuta. V devíti případech mi bylo umožněno s vedoucími čerpacích stanic mou žádost probrat, vysvětlila jim svůj záměr a bylo mi buď přislíbeno, že bude dopis předán provozovateli, aby se k žádosti vyjádřil, popřípadě mi byl poskytnutý telefonický kontakt na samotného

provozovatele. Tímto způsobem jsem s jednou provozovatelkou čerpací navázala spolupráci a s příslibem, že nebudu obtěžovat jejich zákazníky, mi bylo umožněno provádět další terénní výzkum.

Z počátku se situace zdála velmi dobrá, bylo mi dovoleno provádět pozorování a navozovat kontakt s potencionálními respondenty a to přímo ve vnitřních prostorách čerpací stanice, což mi poskytovalo ideální podmínky k výzkumu. Na druhou stranu jsem svou přítomností a snahou nijak neskrývat svou pozici výzkumníka, i když jsem se chovala jako běžný zákazník (konzumovala nápoje a podobně), značně ovlivňovala personál, který mi dával jasně najevo, že moje přítomnost nežádoucí. Ani já jsem se v této pozici necítila dobře. Po třech dnech situace došla tak daleko, že si personál začal stěžovat vedoucí na to, že odháním zákazníky, což bylo nepříjemné a já se ocitla v pozici, kdy jsem musela volit mezi ukončením výzkumu a přesunutím se na jiné, vhodnější působiště, nebo se smířit s tím, že se budu muset převážnou část času stráveného v prostoru čerpací stanice pohybovat pouze na volně přístupné venkovní ploše u čerpacích stojanů. Vzhledem k celkové složitosti vyjednání a vůbec toho, že jsem byla ráda, že mám kde výzkum realizovat, jsem zvolila druhou možnost, v terénu jsem setrvala po dobu nezbytně nutnou k získání požadovaných dat.

Celkově jsem zde strávila 51 hodin, v různou denní dobu, když jsem po zmapování terénu volila spíše dobu od šesté hodiny ranní do osmé hodiny večerní, kdy byl provoz mnohem intenzivnější, než v jiných hodinách. Navíc jsem byla hlídána ze strany vedoucí a bylo mi nakázáno dělat výzkum v době, kdy je zde přítomna, aby měla nade mnou dohled, což ještě víc umocňovalo můj nepříjemný pocit z celé nastalé situace. Na konec jsem výzkum i za ne zcela příznivých podmínek a k nelibosti zaměstnanců čerpací stanice dokončila a troufám si napsat, že jsem získala největší možné množství dat, které šlo vytvořit.

6. Interpretace výzkumu – vlastní výsledky

Na tomto místě chci představit výsledky terénního výzkumu. V první řadě popíšu umístění a charakterizují prostředí dvou čerpacích stanic, které poskytly hmotnou základnu mému terénnímu výzkumu. Dále se budu věnovat popisu čerpací stanice coby ne-místa a místa. Bude následovat deskriptivní kapitola, kde představím jednotlivé kategorie aktérů užívající čerpací stanice v souladu s konceptem místa. Na závěr této kapitoly se budu věnovat aktérské perspektivě.

6.1 Charakteristika ne-místa/místa

Jak již bylo zmíněno výše, předmětem mého zájmu se staly dvě čerpací stanice. Z nich jedna se nachází v Karlových Varech, je situovaná v relativní blízkosti centra města, ale současně se nachází v nezastavěné oblasti na strategicky výhodném místě u přivaděče a sjezdu ze silnice první třídy. Je snadno dostupná nejen pro motoristy, ale je také hojně navštěvována chodci a to i přesto, že k místu nevede žádný chodník, lidé na místo přicházejí, tak že přecházejí přivaděč a travnatou plochu oddělující čerpací stanici od silnice.

Druhou je čerpací stanice ležící na předměstí Plzně na konci zastavěné části města, která přechází v oblast, kde jsou průmyslové podniky a podniky nabízející služby. Vozovka, na níž se čerpací stanice nachází, je taktéž napojena na silnici první třídy. V tomto případě mají pěší k čerpací stanici snadnější přístup, prostor je v bezprostřední blízkosti jak stanice autobusu, tak stanice tramvaje a přístup je zabezpečen chodníkem.

I přesto, že je dispoziční řešení benzínových pump liší, typickým rysem každé stanice je většinou zastřešený venkovní prostor s čerpacími stojany, v jehož blízkosti se nachází přízemní budova, ne jinak je tomu i v těchto dvou případech. V areálu se dále nachází odstavné parkoviště, prostor pro vysávání automobilu a huštění pneumatik, mycí linka, v případě karlovarské čerpací stanice, také samostatné mycí boxy

a k areálu je navíc přidružena budova malého servisu. Velikostně je karlovarská benzínová pumpa o něco větší než ta plzeňská, která má k dispozici sedm čerpacích stojanů, oproti karlovarské s deseti stojany.

Ani vnitřní vybavení a dispozice budovy se zásadním způsobem neliší a to i přesto, že se jedná o dvě různé sítě čerpacích stanic. Prostor s velkými prosklenými okny, je vybaven pultem, za kterým se v obou případech nacházejí dvě pokladny. Samozřejmostí je obchod vybavený širokým sortimentem zboží, produkty pro údržbu a drobné opravy automobilů počínaje a drogerií konče. Dále se zde nacházejí automaty na kávu a pult s čerstvě rozpečeným pečivem z vlastní pekárny. V případě karlovarské benzínky je tomuto prostoru vyčleněna samostatná část s vlastní pokladnou a třemi stoly určenými k sezení a dvěma ke stání. V Plzni jsou k dispozici jen tři stoly ke stání, s tím, že u jednoho z nich se nachází židle, které zde byly umístěny na speciální přání jednoho stálého váženého zákazníka, který přináší čerpací stanici velké zisky. Dále se v budovách nachází sociální zařízení a prostory určené pro provozní záležitosti.

V případě plzeňské čerpací stanice většina zákazníků přijíždí dopravním prostředkem, převážně osobními a nákladními auty, v závislosti na počasí se zde objevují i motorky a kola, což platí i v Karlových Varech, i když zde je návštěvnost pěších o něco vyšší, přesto přibližně 80 % všech návštěvníků tvoří zákazníci cestující dopravními prostředky, zbytek připadá na pěší, což se v případě Karlových Varů zásadním způsobem mění hlavně v páteční a sobotní podvečery a noci, kdy počet pěšky přicházejících lidí zásadním způsobem narůstá.

Provoz obou čerpacích stanic je nepřetržitý a jejich služby poskytované zákazníkům jsou totožné až na to, že v případě plzeňské je

zákazníkům skoro stále k dispozici u stojanů handyman⁴, tuto službu Karlových Varech zákazníkům přímo nenabízí, ale v případě potřeby se zde většinou nachází osoba, která je schopna tento post plnohodnotně zastat.

Skladba návštěvníků je velmi pestrá, jak co se týče věkových kategorií, tak i spektra povolání, které zastávají. Ale obecně se dá říct, že muži převážně produktivního věku převažují nad ženami, přičemž se mi tento fakt potvrdil jak při pozorování, tak i v rámci rozhovorů.

„No málokdy jezdí samotný ženský, to je pravda, určitě míň jak chlapy. Mně se zdá, že když tam přijdou, tak jsou dost často jenom jako spolujezdkyně, jdou zaplatit, něco si koupí a zas odejdou nebo ještě častěji zůstanou v autě a čekají, až si chlapi natankují, vypovídají se a přijdou zpátky.“ (Láďa 28, zaměstnanec čerpací stanice, K. Vary)

Velkou část návštěvníků tvoří pro personál neznámí lidé, kteří se objeví jednou za čas nebo jen jednou nakoupí, uspokojí své potřeby a personál je nezná vůbec. Na druhou stranu se zde vyskytují i lidé, kteří se pravidelně vracejí, ti však tvoří minimální podíl všech zákazníků.

„...někteří lidé, kteří tam jezdí, se tam točí několikrát za den a může se zdát, že jich je tam hodně, ale ono to ve výsledku bylo třeba maximálně takových třeba 200 lidí, který tam za tu směnu přišlo a který já jsem si pomatoval a znal jsem se s nimi. Někteří třeba chodili za jinou sichtou, některý třeba chodili pořád... Těch lidí, kteří tam chodí pravidelně, je maximálně takových deset procent...“ (Láďa 28, zaměstnanec čerpací stanice, K. Vary)

Právě aktéři, jejich sociální praxe odpovídá kategorii místa, se stali předmětem zájmu výzkumu, než se však podíváme na to, jakým způsobem je možné nahlížet a interpretovat jejich jednání a představy

⁴ Handyman je problematiky znalý zaměstnanec, který je zákazníkům k dispozici v prostoru čerpacích stojanů, pomáhá jim s menšími opravami automobilů, s doplňováním provozních kapalin a popřípadě s tankováním, do jeho náplně práce je zahrnuto i mytí skel.

o prostoru čerpacích stanic, popíši, sociálně produkované znaky, které čerpací stanice formují do podoby ne-místa tak i místa.

6.2 Znaky ne-místa/místa

V této části práce bych chtěla formulovat znaky ne-místa a následně také místa, které jsou vytvářené prostorovou praxí jedinců užívajících čerpací stanici. Různé prostorové praktiky střetávající se na čerpací stanici, tak ve svém důsledku utváří prostor, jehož pravidla, kterými je formován, jakožto ne-místo jsou narušována transformována konkrétními aktéry do podoby místa.

Na základě sociálního vyjednávání mezi zaměstnanci a zákazníky, ale také mezi zákazníky navzájem dochází utváření sociálního řadu daného prostoru, který má v tomto případě primárně sloužit k okamžitému uspokojení potřeb anonymních aktérů. Za jistých podmínek, které specifikuji níže, může dojít skrze pozměněnou sociální praxi, která je založená zvláště na vzájemné transformaci sociálního vztahu mezi personálem a návštěvníkem čerpací stanice, ke změně původního sociálního řádu, což vede k tomu, že se prostor stává místem.

6.2.1 Čerpací stanice jakožto ne-místo

Čerpací stanice v Augého smyslu jsou typickým reprezentantem ne-místa. I přesto, že z povahy věci představují bod, kde se lidé zastavují, jejich setrvání je běžně velmi krátké a nepřekračuje dobu nezbytně nutnou pro naplnění jejich záměru. Uživatelé prostoru jednají způsobem, který vede k naplnění jejich cílů tedy konzumace, ale především dopravy.

Podobu prostoru ne-místa určují dva rozdílné faktory: „*Prostor je formován ve vztahu k určitým cílům (doprava, převoz, obchodní styk, volný čas) a vztahy, které jedinci mají k těmto prostorům.*“ (Augé 2008:76) K naplnění těchto cílů je v podstatě podřízeno vše. Vzájemnou spoluprací mezi personálem a zákazníky a stejně tak mezi zákazníky navzájem, jsou vytvářeny takové podmínky, které vedou k přímému a co nejrychlejšímu

uspokojování cílů zákazníků. Vše je podpořeno samotným fyzickým uspořádáním prostoru, které je u všech čerpacích stanic velmi shodné, což umožňuje snadnou orientaci a dále technologickými prostředky, které ještě více urychlují provoz čerpacích stanic.

Celý prostor se tedy řídí pravidly podřízenými smluvní solidaritě (Augé 2008:76), ta nutí zaměstnance a zákazníky jednat tak, aby nebyl narušován plynulý a bezpečný provoz. Tato smluvní solidarita vzniká tím, že jedinec vstupující do prostoru by měl automaticky přijmout podmínky provozu a personál se snaží o to, aby plynulost a bezpečnost provozu byla zajištěna. Vše směřuje k zachování dynamiky prostoru.

Vše začíná příjezdem automobilu na čerpací stanici, kdy se auta řadí za sebe v takovém pořadí, v jakém přijela, prostor je uzpůsoben tak, aby bylo možné obsadit všechny čerpací stojany současně, což přispívá k rychlému odbavení. V případě Plzně se tento fakt ještě více umocněn zaměstnancem (handymanem), který stojí v prostoru stojanů a každému příjezdějícímu nabízí pomoc s tankováním či s drobným servisem vozu. Pokud cestující využije této služby, má dostatek času na to, aby si vybral zboží či použil toaletu a k pokladně přišel ve chvíli, kdy již bude auto natankované, tím se může výrazně zkrátit doba stání u stojanu. V Karlových Varech tato služba nabízena není, ale v případě potřeby je nepsaným zvykem, že po dvojitém krátkém zatroubení přijde někdo z personálu a zákazníkovi natankuje, symbolicky je toto znázorněno v podobě piktogramu na čerpacím stojanu, k čemuž se vrátím ještě později. To samé platilo i v případě, že se na voze objevila porucha. I přesto, že personál neměl povinnost podobné věci plnit, pokud toho byl schopný, pomoc poskytl.

„Mně se třeba stalo, že na mojí noční šichtu přijela ženská, co nesvítila. Poslali jí k nám z jiné benzíny, že je tady šikovný kluk co jí to opraví. Žárovku měla, tak mě poprosila, jestli bych jí to mohl vyměnit. Říkám není problém a opravdu k nám zajížděli lidi, co je jiní poslali. Holt

si na to zvykli a nám to nevadilo.“ (Láďa 28, zaměstnanec čerpací stanice, K. Vary)

Personál neustále sleduje celý prostor velkými prosklenými okny směřujícími do prostoru čerpacích stanic, to zajišťuje přímý dohled nad celým děním. To na jakém stojanu se tankuje, nebo kde jej již dotankováno, může personál sledovat na monitorech umístěných v prostoru kas, má tak dokonalý přehled o tom, kde se co děje. Stejně tak přistupuje personál i k dění na prodejně. Pokud má kdokoliv ze zákazníků jakýkoliv problém, snaží se ho vyřešit. V případě, že se celá situace zdá být v pořádku, do dění nezasahují.

Po natankování je potřeba benzín uhradit, zákazník je již předem z čerpacího stojanu informován o tom, jaká je útrata. Přichází na prodejnu, v případě zájmu vybírá zboží, či si kupuje občerstvení a podobně. To klade velké nároky na obsluhu, je potřeba, aby si hlídala, kde se zákazník pohybuje. Následně přichází zákazník k pokladně, pokud je na pokladně jiný zákazník, řadí se opět do fronty a čeká zde, až na něj přijde řada. V momentě kdy na něj přijde řada, nastává okamžik, kdy se odehrává veškerá sociální interakce, která jako jediná musí v prostoru proběhnout. Intenzita tohoto sociálního kontaktu je individuální, ale u většiny případů se omezuje na minimum. Pro ilustraci uvádím extrémní případ ze zápisu z terénního deníku.

„Muž vešel dovnitř, nepozdravil ani nic neřekl, samozřejmě jsem věděla, že má natankováno. Přišel k pultu, bez očního kontaktu prohlásil: „Pětku.“ Vytáhl platební kartu a hodil ji na pult. Vzala jsem kartu a zadala částku. Zákazník nevěnoval placení pozornost. Upozornila jsem ho na to, že je potřeba zadat pin. Bez jediného slova ho zadal. Následně jsem kartu vyndala a čekala na doklad. Kartu s dokladem jsem mu podala, rychlým pohybem mi byla vytržena z ruky a muž ve stejném stylu bez jakéhokoliv pozdravu či poděkování odešel.“ (Terénní deník 17. 8. 2013)

Takového chování je reakcí na setkání s „cizinci“, se kterými se jedinec snaží vyrovnat tak, že přistupuje k takovým krokům přispívajícím k manifestaci jeho vlivu nad danou situací, což se projevuje úplnou absencí slušného chování, nebo dochází k jeho omezení, jako něčeho co je pro městskou praxi zcela nepotřebné (Bauman 2002:164).

Častějším typem zákazníků jsou ti, kteří mají základy slušného chování osvojeny, ale následná komunikace probíhá obdobně, a je zkrácena na minimum. Vše co je nutné udělat je položit vybrané zboží na pult, případně požádat a následně ukázat na zboží, které není zákazníkovi volně přístupné v prodejně, jako jsou například cigarety, popřípadě oznámit číslo stojanu. Celé jednání se může odehrávat v rovině gestikulace, která zastupuje nevyslovený záměr zákazníka. Obsluha pokladny velmi rychlým způsobem načte přes čárové kódy vybrané zboží s tím, že namarkované kusy přesouvá z jedné hromádky na druhou, tak aby byla situace přehledná. Dále je potřeba na monitoru vybrat příslušný stojan a započítat částku za tankování.

Celková částka za útratu se objeví na displeji nasměřovaném tak, aby na něj zákazník dobře viděl. Obsluha požádá o úhradu částky, zákazník zaplatí hotově nebo bezhotovostně kartou. Zákazníkovi je vydán účet a odchází. Přičemž po té co je útrata uhrazena dojde k odblokování čerpacího stojanu tak, aby mohlo po odjezdu vozu probíhat další tankování. Celý mechanismus funguje tak, že po zavěšení pistole zpět do stojanu se útrata musí zaplatit, jinak nelze dále tankovat na stejném stojanu, případně je možné manuálně přes počítač tankování odblokovat a platbu uskutečnit až později. To zajišťuje dokonalý přehled personálu o celé situaci.

Po zaplacení je žádoucí, aby cestující co nejrychleji opustil čerpací místo. V případě, že řidič potřebuje setrvat delší dobu, je v areálu parkoviště, kde automobil nepřekáží v průjezdu ostatním řidičům a zákazník tak může setrvat o něco déle. Většinou však tato doba nepřesahuje čas patnácti minut. Celý vzájemný vztah založený na smlouvě

je ukončen opuštěním prostoru čerpací stanice. Touto malou ilustraci jsem chtěla ukázat, jak vše v prostoru ne-místa směřuje k pohybu a nenabízí se zde moc velký prostor pro delší zastavení.

Systém velmi sofistikovaných postupů zaručuje co nejrychlejší odbavení zákazníků, což je žádoucí nejen pro zákazníka, ale i pro provozovatele benzínové stanice. Vše je podřízeno neustálému pohybu, ve chvílích největšího provozu si pozorovatel uvědomí to, že je prostor formován neustálým tokem aut, lidí, peněz a zboží. V takovém prostoru není moc příležitostí jak navázat interakci. Pokud k nějaké interakci dochází, probíhá ve formě strohé neosobní komunikace, při níž jsou aktéři ve vzájemně anonymní pozici. Celá situace spojená s návštěvou čerpací stanice může být omezena na malé množství pravidel, která jsou velmi jednoduchá a snadno naučitelná.

Jak jsem se již zmínila, aktéři dočasně setkávající se prostředí čerpacích stanic tvoří heterogenní množinu lidí. Jejich zvyky a očekávání se velmi různí. Přesto je potřeba, aby se všichni v těchto prostorech řídili stejnými modely chování. Návody pro stejné jednání musí být všem dobře srozumitelné *„bez ohledu na jazyk, který preferují nebo používají v běžném denním životě.“* (Bauman 2002:165) V případě benzínových stanic je člověk vystaven vlivu grafických symbolů, hned po příjezdu je aktér u čerpacích stojanů konfrontován se symboly, které jasně vyjadřují co je potřeba udělat. Jedná se o zákazové a instruktážní symboly, které jsou pro větší explicitnost doplněny krátkým vysvětlujícím textem, jak je možné vidět v příloze č. 5. Tyto pokyny a texty utváří kontakt mezi ne-místem s jedincem (Augé 2008:76). Jedná se o jednostraně vysílané informace, kterými chce provozovatel zákazníkovi sdělit, jak se má chovat a regulovat tak prostorové praktiky jednotlivců. Od zákazníků se očekává, že tyto informace přijmou a budou se jimi řídit. Pokud tak neučiní, zasáhne personál nebo jiní zákazníci a na jeho přestupky ho upozorní. Navíc velkou roli hraje i přítomnost kamer, díky kterým lidé nabývají pocitu větší kontroly a tak své chování více usměrňují.

„Tak stává se, že to lidé ignorují - zákaz kouření a tak tam stejně musíš jít a pak ti tvrdí: „Jé já jsem si toho nevšiml“ Další zvláštní věc co se tam děje, tak je to, že je tam takový ten všeobecný pohled, že to vlastně uvidí každý, že se na benzínce nesmí kouřit. A oni v podstatě asi ani nikde ty zákazy být nalepený nemusí, protože to snad každý ví. Pak tam vidíš, jak si tam někdo vytáhne cigáro a někdo úplně cizí jde okolo a hned mu to poví a upozorní ho na to, že se tam nekouří.“ (Láďa 28, zaměstnanec čerpací stanice, K. Vary)

Text či symboly na jedince promlouvají na každém kroku, na budově jsou umístěna upozornění, která mají odradit od případného pokusu o vyloupení, jak je zachyceno na fotografii v příloze č. 6. Čerpací stojany jsou pro lepší orientaci označeny čísly a nápisy s nabízenými pohonnými hmotami, stejně tak jsou označeny čerpací pistole a to kolik pohonných hmot a za kolik zákazník natankoval, se zobrazuje na počítadle stojanu. U stojanu jsou vysvětlující návody, k tomu jakým způsobem natankovat za určitou přesnou částku peněz, což představuje další zjednodušení provozu v rámci čerpací stanice. Fotografie návodu je umístěna v příloze č. 7. U automatu na kávu je podrobný návod, jak správně postupovat při nákupu kávy a návod je umístěn i u mikrovlnné trouby nebo u myčky aut, vše je možné vidět v příloze č. 8, 9 a 10. Pro snadnou orientaci v prostoru jsou toalety označeny nápisem WC, což je zachyceno na fotografii v příloze č. 11. Stejně jak jsou označeny všechny východy z budovy (příloha č. 12 a 13) nebo veškeré odpadkové koše (příloha č. 14) V celém prostoru čerpací stanice se dále vyskytují nejrůznější jiné textové nápisy upozorňující na nemožnost prodeje alkoholu osobám mladším 18 let, jak je zachyceno na fotografii v příloze č. 15, nebo informace na jaké číslo volat v případě nebezpečí. Veškeré zboží k prodeji, je označeno cenovkou, která má opět informativní charakter. Uživatel svým jednáním přímo reaguje na požadavky, doporučení a zákazy provozovatele, přijímá tak podmínky provozu, což

se stává základem smluvního vztahu mezi provozovatelem a zákazníkem.

Nejedná se zde o vztah osobní, ten v ne-místě buď zcela chybí, nebo je minimální. Je to důsledek toho, že tyto texty a symboly, za nimiž se neskrývá konkrétní mluvčí, promlouvají k jedincům a jsou adresovány všem aktérům zcela stejně a bez rozdílu a vytváří tak „průměrného člověka“ (Augé 2008:81), který se dá charakterizovat pouze jako zákazník, bez bližších specifik. Jedinci potkávající se pak v jeden moment na jednom prostoru sdílejí pod vlivem stejných neosobních sdělení stejnou identitu uživatelů ne-místa, která je daná pouze jejich fyzickou přítomností v prostoru. Tito navzájem si anonymní uživatelé čerpací stanice se společnou identitou zažívají sociální izolaci díky tomu, že jejich individuální identita je překryta identitou společnou, která jim umožňuje sdílet jeden prostor pod vlivem společně sdílených pravidel bez toho, aby bylo nutné navazovat osobní vztahy.

Čas v ne-místech je oproti místu jiný, v ne-místě se neutváří historie, vše co se zde odehraje, směřuje k naplnění účelu, když se tak stane, dojde k tomu, že jedinec prostor opustí. *„To co zde vládne, je aktualita, potřeba přítomného okamžiku.“* (Augé 2008:84) Každý uživatel prostoru ne-místa zažívá stejnou zkušenost neustále přítomnosti (Ibid.), v podobě toho, že se stává na přechodnou chvíli zákazníkem a uživatelem (Ibid.). Pro všechny v ne-místě platí přítomný řád, který si vyžaduje opustit prostor v momentě, kdy dojde k naplnění smyslu jeho návštěvy. Jedinec opouštějící prostor vystoupí ze sdílené role zákazníka a jeho bývalá přítomnost v žádném smyslu nepřesahuje přítomnost, nezanechává a neutváří zde nic, co by odkazovalo na jeho pobyt v ne-místě. *„Vše pokračuje, jako by byl prostor [ne-místa]⁵ uvězněn v čase, jako by zde nebyla minulost jiná než posledních 48 hodin novinek, jako by každá jednotlivá historie byla rýsována svými motivy, slovy*

---

⁵ Poznámka autorky.

a představami z nevyčerpatelných zásob nekonečné historie uvnitř přítomného času.“ (Ibid.)

6.2.2 Čerpací stanice jakožto místo

Veškerou prostorovou praxi přesahující sféru smluvního vztahu, který vede ke konzumaci, setrvání a využívání prostoru po dobu nezbytně nutnou pro naplnění účelu vstupu, můžeme považovat za jednání, které transformuje ne-místo v místo. Sociální praxi běžnou pro místo přesahuje takové jednání jako je například kouření cigaret v prostoru čerpací stanice, konzumování vlastních potravin a nápojů, shlukování se, zabydlování prostoru, setrvání nad rámec konzumu, utváření přátelských vztahů s personálem.

Posunem významu prostoru se z čerpacích stanic ne-míst stávají místa. Prostor je produkován skrze sociální praxi (Lefebvre 1991), která dává prostoru význam sdílený v rámci určité skupiny aktérů, tento význam může být v rozporu s tím, jak prostor vnímají aktéři jiní, je pak otázkou vyjednávání a moci, která z prostorových praktik se stane akceptovanou a která bude případně považována za deviantní a nežádoucí a bude eliminována. V případě benzínových stanic mají v rukou největší moc majitelé potažmo pronajímatelé a jimi placený personál, ti pak rozhodují o tom, jaká prostorová praxe je přijatelná a jaká nikoliv, navíc zásadní roli hraje i postavení a vztah jednotlivých zákazníků k držitelům moci.

Zákazníci čerpací stanice přizpůsobují své chování tomu, co je v daném prostoru považováno za normální, měli by například respektovat zákaz kouření a vyhnout se manipulaci s otevřeným ohněm, což plně odpovídá smluvnímu vztahu mezi zákazníkem a pronajímatelem čerpací stanice. Na druhou stranu tato negativně vymezená pravidla mohou být během vyjednávání s držiteli moci měněna, takovou situaci může plně ilustrovat karlovarská čerpací stanice, kde je pro stálé zákazníky

a personál vyhrazen prostor ke kouření, paradoxem je že se tento vymezený prostor nachází přímo nad palivovými nádržemi.

Jiný příklad nabízí případ Marcela, který je návštěvníkem plzeňské benzínky. Marcel je pravidelným zákazníkem provozovny, kterou navštěvuje průměrně šestkrát za den, konzumuje kávu, přátelsky se baví s vedoucí provozovny a stroje ze stavby kde pracuje, zde tankují. Po každé z jeho návštěv je potřeba vnitřní prostory prodejny uklidit, vzhledem k tomu, že sem přichází ve špinavé obuvi ze stavby a vnitřní prostor tímto způsobem znečistí. Za „normálních“ podmínek, by takové chování jistě nebylo akceptováno, ze strany personálu. Vzhledem k tomu, že se stroje ze stavby velkou měrou podílejí na obratu z prodeje pohonných hmot, je zde akceptován. Když jsem se paní vedoucí ptala, jestli jim taková situace nevadí, bylo mi sděleno, že je ráda, že jezdí zrovna k nim, když by mohli jezdit jinam, na druhou stranu se netajila tím, že se jí občas zdá, že to dělá schválně a využívá svého postavení i přesto je jeho chování tolerováno.

U zákazníků může tedy docházet k tomu, že běžný a vyžadovaný smluvní vztah u nich přerůstá do vztahu přátelského, a to zvláště v případě, že se jejich návštěvy pravidelně opakují, případně je chování neodpovídající smluvnímu vztahu akceptované z důvodu ekonomických a utilitárních, kdy má vedení dobrý důvod chování plně neodpovídající normám akceptovat. To, jakým způsobem jedinec vnímá prostředí a jak se v něm chová, je závislé na tom, jaký vztah má k samotnému místu a k lidem zde přítomným.

Během terénního výzkumu jsem měla možnost srovnání dvou prostorů čerpacích stanic, kdy karlovarská čerpací stanice vykazovala větší míru aktérských praktik odpovídajících místu než ta plzeňská, což dobře ilustruje to, že se na vyjednávání a transformaci prostoru ne-místa do podoby místa podílejí jak zákazníci a jejich prostorová praxe, tak i personál a provozovatelé, kteří rozhodují o tom, do jaké míry budou tyto prostorové praktiky lišící se výrazně tím, že přesahují utilitární využívání,

akceptovány. Navíc samotnou roli hraje i prostorové uspořádání a vybavení čerpací stanice a v neposlední řadě i její lokalizace.

Větší výskyt aktérů užívající prostor karlovarské čerpací stanice způsobem typickým pro místo si vysvětlují hlavně tím, že se nachází skoro v úplném centru města, je velmi blízko centrálnímu dopravnímu uzlu, který skrz město prochází. Dalším specifikem je to, že během týdne mimo pátku a soboty, kdy jsou otevřeny přes noc i jiné podniky, je to jediné místo, kam může člověk přijít i po jedenácté hodině, díky nepřetržitému provozu.

“No zrovna ve Varech to má asi dvě hlavní výhody, první je umístění ty benzínky. Že je to prostě v pěší vzdálenosti od centra města deset minut a je to vlastně v relativním centru města, co si budeme povídat, je to opravdu kousek a když nevíš co, máš hlad a potřebuješ cigára ve dvě ráno, tak jdeš prostě na tu benzínku. A to je druhá další výhoda, že má otevřeno non-stop, pak je mi v podstatě jedno, že se rozhodnou, že se tam s někým sejdu v osm ráno, v osm večer, ve tři v noci. Prostě pokaždé tam najdu to světlo, když to tak řeknu. Teplý kafe a místo kam si můžou sednout.” (Luboš 29, obchodní zástupce, K. Vary)

Samotnou roli hraje i vnitřní dispozice, kdy oproti plzeňské čerpací stanici karlovarská poskytuje větší zázemí v podobě vnitřních stolků se židlemi a obecně většího prostranství vhodného pro shromažďování lidí. Jak vhodná lokalita, tak i uspořádání prostoru nestačí. V případě, že by aktérské jednání typické pro místo nebylo akceptováno ze strany personálu a nájemců, jistě by se zde neobjevovalo a pokud ano, nebylo by schvalováno.

Já samotná jsem byla několikrát na čerpací stanici v Plzni požádána, abych opustila po hodinovém setrvání místo u stolku s tím, že odháním zákazníky, a to i přesto, že jsem konzumovala kávu, kterou jsem si zde zakoupila. V první řadě byla žádost neopodstatněná, protože jsem nezaznamenala zájem lidí prostor stolků využít, takže vše bylo spíše

způsobeno mou přítomností, která nebyla žádaná. Na druhou stranu během pozorování jsem nezaznamenala nikoho, kdo by se zde zdržel déle jak dvacet minut, což v Karlových Varech bylo běžné a personál to zcela akceptoval.

6.3 Kategorie aktérů a denní rytmus místa

Návštěvníci čerpacích stanic se dají rozčlenit do dvou velkých kategorií a to na návštěvníky přijíždějící automobilem nebo jiným dopravním prostředkem a na návštěvníky přicházející pěšky. Z logiky věci vyplývá, že lidí pohybujících se pěšky je oproti těm, co přijíždějí dopravním prostředkem, minimum. Z těchto dvou skupin pocházejí i jednotlivci, jejich sociální praxe vykazuje rysy typické pro místo.

Nejvýraznější kategorií aktérů mezi motoristy jsou lidé, kteří k výkonu svého povolání používají automobil, ale jejich činnost je vázaná na prostředí, kde se čerpací stanice nachází. Do této kategorie spadají taxikáři navštěvující čerpací stanice hlavně v brzkých ranních hodinách a dále v době po půlnoci, kdy zvláště v centru Karlových Varů, kde taxikáři nejčastěji čekají na své zákazníky, není otevřený jiný podnik.

„No já tam často jezdím hlavně po ritě⁶, když mám odvozeno a je klid, nejčastěji v noci, když už lidi tolik nejezdí, to je v takový ty mrtvý hodiny, ale jsem tam většinou sám. Kdy se nás tam sejde hodně, tak to je naopak od těch pěti do té osmé, tam se pak potkáme s těma, co nastupují do služby.“ (Libor 42, řidič taxislužby, K. Vary)

„Tady v Plzni už to není takový, jak to bývalo dřív, to se jezdilo skoro každou noc, když nebyla práce na tu velkou benzínku na Karlovarský, pak jsme se tam sešli třeba i v šesti, bylo to kvůli tomu, že nebylo kam jít na něco k jídlu. Teď, každý sedí v autě a tolik se nestýkáme. ...ale s kamarádem se tady ráno scházíme, to je pravda, dáme kafe a pak jedem pracovat.“ (Pavel 39, řidič taxislužby, Plzeň)

⁶ Rito – výraz pro příležitost k vyděláním si peněz, v případě taxislužby pro přepravení zákazníka.

Další skupina, která spadá do této kategorie, je skupina motorizovaných policistů, v Karlových Varech jsou pravidelnými návštěvníky, na benzínové stanici v Plzni jsem jejich pravidelné návštěvy nezpozorovala. Policisté preferují hlavně noční dobu od setmění do tří hodin ranních. Nejfrekventovanější jsou pak středeční, sobotní a nedělní noci.

„...to se právě preferuje hlavně večer, to je taková doba od těch osmi, záleží na období, kdy je tma. No vždycky se tam hlavně vyrazí tak nějak s tím soumrakem, no a končí to tak ve dvě ve tři. Ráno to už tam taky skoro na nikoho nenatrefíš. ...pátek nebo sobota, když se vyjíždí po večerech a vlastně i ve středu, tak když tady jezdí dvacet policejních aut, tak každou chvíli někdo zastaví na jedné z pump, málo kdy se stane, že by tam nebylo žádný policejní auto, takže se tam ty auta různě prostřídají.“ (Michal 28, dopravní policista, K. Vary)

Pokud policisté přijíždějí v denní dobu, je to z důvodu nákupu zboží, které si raději opatří na čerpací stanici než v běžném obchodě, z toho důvodu, že veřejnost špatně přijímá, když policista ve službě zdánlivě neplní svou povinnost.

„Jo, ale přes ten den, to zas moc ne, to se spíš na benzínce zastavíme jen pro cigára nebo pro pití. Protože lidi jsou vesměs háklivý na to, když si jdeme nakoupit někam do krámu, jo. Protože na nás pak lidi koukají, jako, že se tam poflakujeme.“ (Michal, 28, dopravní policista, K. Vary)

Ostatní skupiny spadající do této kategorie jsou pracovníci různých rozvázkových služeb jídla v případě Karlových Varů, ti pak jezdí zvláště v době, kdy nemají objednávky a v obou dvou případech i zaměstnanci rozvozových služeb pekáren, ti přijíždějí v brzkých ranních hodinách před tím, než začnou distribuovat zboží. V neposlední řadě bych do této skupiny zařadila další jednotlivce, kteří k výkonu své práce používají

automobil, jako jsou například obchodní zástupci, řidiči stavebních strojů a podobně.

„Tak já jsem si docela zvykl dávat si schůzky na benzínkách, zvlášť když mám nějaká jednání s lidmi, co dělají řemeslnický profese, zvlášť ve Varech to jezdím pořád na XX, ale i tady v Plzni.“ (Petr 30, obchodní zástupce, K. Vary/Plzeň)

„Jsem tu asi tak stokrát za den, ne to přeháním, ale klidně šestkrát až sedmkrát, když se na stavbě hodně kouří. Navíc tu tankuji naše stroje, takže tak na kontrole, protože kontrola musí být...“ (Marcel 33, stavbyvedoucí, Plzeň)

Další velkou skupinou motoristů jsou lidé, kteří k výkonu povolání automobily nepoužívají a na benzínových stanicích si dávají schůzky a následně společně vyrážejí na cestu. V letních měsících jsou to zejména motorkáři. Jejich návštěvnost je největší o víkendu, ve všední dny méně a spíše v odpoledních hodinách. Ani tento fenomén jsem však na plzeňské čerpací stanici nezaznamenala

„...když jsou nějaký srazy aut, tak kde se sjedou? Sejdou se tady u nás. Jdou dovnitř, dají se kafe, počkají si na svoje kumpány a pak odjíždí všichni společně pryč. ...nebo motorkáři, ty se tu taky schází hlavně v létě, nejenom autíčka.“ (Láďa 28, zaměstnanec čerpací stanice, K. Vary)

„...když pak vyrážíme s klubem jako s motorkami, tak se vždycky sjíždíme tam, je to pro nás většinou nejlepší výchozí bod, navíc už mě tam znají, tak nedělají problémy, když je nás třeba moc.“ (Libor 42, řidič taxislužby, K. Vary)

„Ty party motoristů se tu scházejí, o víkendu tak během celého dne, to prostě se začne v osm ráno, se tam pravidelně objeví pět aut

a zas odjede. V deset dalších pět aut. O víkendu to tak bylo pořád, vesměs stejný partičky lidí. Ve všední dny, bych to viděl, tak kolem pátý, šestý, když lidi skončili v práci” (Láďa 28, obsluha čerpací stanice, K. Vary)

Skupina chodců představuje druhou kategorii návštěvníků. Nečastějšími pravidelnými zákazníky čerpacích stanic, jsou převážně lidé vracející se v odpoledních hodinách z práce domů nebo se pravidelně vyskytují v blízkosti čerpací stanice

„Tam chodí dost lidí i pěšky, jako těch co se vrací. Třeba ti co chodí každý den po té cyklostezce do Dalovic, dozadu. Který, dejme tomu jdou z města, mají to po cestě, tak to vezmou přes pumpu...” (Láďa 28, zaměstnanec čerpací stanice, K. Vary)

„Já bydlím kousek od pumpy, hlavně večer, ale i přes den, když mi třeba dojdou cigára nebo si chci dát něco k jídlu a nic nemám, tak jdu tam...” (Martin 25, student, K. Vary)

„My sem chodíme ze stavby pěšky, jenom občas nás někdo hodí, když jede tankovat“ (Marcel 33, stavbyvedoucí, Plzeň)

V případě plzeňské čerpací stanice skupinu chodců doplňují zaměstnanci PMDP, kteří mají v blízkosti konečnou zastávku tramvaje.

Dalším specifickým fenoménem karlovarské čerpací stanice je její návštěvnost chodci hlavně v nočních hodinách – převážně v pátek a v sobotu a to zejména partami mladých lidí, kteří se vracejí domů z hospod a restaurací.

„No, ty "pěší turisté" přicházeli ve večerních hodinách, viděl bych tak o těch desíti do těch dvou do rána. Když je povyházeli z diskoték a z barů a oni šli domů. ...takzvaní chodci, kteří opravdu nalámaný dorazili, nebo je dovezl nějaký střízlivý řidič, ale to spíš výjimečně. (Láďa 28, zaměstnanec čerpací stanice, K. Vary)

„...vlastně jsem tam chodil, vždycky když byla nějaká kalba. ...většinou, když to tak vezmu, tak to bylo od desáté třeba do druhé ranní.“ (Luboš 29, obchodní zástupce, Karlovy Vary)

„...řek bych, že skoro každý Varák, který je ve Varech a jde večer na nějaký tah, tak pak jde společně se všemi na XX.“ (Petr 30, obchodní zástupce, K. Vary/Plzeň)

V neposlední řadě se mezi pěšími návštěvníky pravidelně objevují pěší policisté, obzvláště v nočních hodinách a v zimním období.

„...policajti, tam chodí i pěší. Nejenom že jezdí auty. ...hlavně v zimě nemají prostě, kam by zašli ve tři ráno, než na pumpu se ohrát.“ (Láďa 28, Zaměstnanec čerpací stanice, K. Vary)

„Asi bych to neměl říkat, ale když jsem já byl tady prvně na pěší tak, když jsem sloužil, tak jsem šel od nás ze služebny, koukl jsem se, kudy mám naplánovanou trasu, spočítal jsem si pumpy a na každý jsem se samozřejmě zastavil.“ (Radek 28, městský strážník, Plzeň)

Kategorii samu o sobě představují zaměstnanci a pronajímatelé čerpacích stanic, jejich vztah k tomu místu je velmi specifický a vychází z toho, že se zde pohybují velmi často a opakovaně a tak, zde také navazují sociální vazby s pravidelnými zákazníky.

6.4 Aktérská perspektiva místa

Prvotním důvody k návštěvě prostorů čerpací stanice se zdají být zpravidla konzumního rázu, což je zcela ve shodě s konceptem ne-místa. U návštěvníků, kteří se na místo pravidelně vrací a utvářejí zde sociální vazby, však nepředstavuje jedinou sociální praxi, kterou zde jedinec realizuje.

„Když jsem začínal jezdit s taxíkem, tak jsem tam jezdil hlavně tankovat, pak na to kafe a občas i na jídlo...“ (Libor 42, řidič taxislužby, K. Vary)

„Sem jezdím v zásadě jenom na kafe, dřív když jsme jezdili na tu Karlovarskou tak to bylo kvůli jídlu, kde jinde jsme se taky mohli v noci najíst“ (Pavel 39, řidič taxislužby, Plzeň)

Nad rámec konzumu probíhá velká část dalších aktivit. Jednou z nich je využívání prostoru čerpací stanice, jako bod kde se lidé potkávají a to jak motorizovaní návštěvníci, tak i ti co přicházejí pěšky. Čerpací stanice se tak stávají místem setkávání, mnohdy i velkých skupin lidí. Jejich prvotním motivem často není pořízení určitého produktu nebo tankování.

„...chodí k nám lidi, kteří tam nenakupují, a třeba ani netankují, ale mají to opravdu jen jako místo setkání, ale s takovýma už se musíme znát, většinou je zvykem si aspoň něco dát. Jinak ti pak třeba čekají uvnitř v té kavárně na kamarády, pak když se sejdou, tak jdou pryč“ (Láďa 28, obsluha čerpací stanice, K. Vary)

„Občas se stalo, že jsme tam s motorkami zabrali skoro celou tu farbánu⁷ a to pak z nás, asi neměli moc radost, a třeba jsme pak tam ani nikdo z nás nenatankoval. Ale vždycky se to nějak urovnalo.“ (Libor 42, řidič taxislužby, K. Vary)

Je možné pozorovat sociální praxi, která nevede ke konzumu a vytváří situace spíše typické pro přátelské vztahy. Jedno z takových chování představují již zmíněné schůzky či srazy, které nemusí vést k nákupu zboží či hmot. Jindy je možné pozorovat opakované návraty, které jsou motivovány tím, že návštěvník získá určité služby navíc, bez toho aby za ně musel platit.

---

⁷ Farbána – výraz pro zastřešený prostor, kde se nachází čerpací stojany.

„Já jsem si zvykl půjčovat si noviny a časopisy, přišel jsem na kafe do kelímku. Noviny jsou naproti kasám, tak jsem šel kolem a říkám: „Já si půjčím třeba Mladou Frontu, jo?“ A v pohodě. Pak jsem přijel třeba za hodinku a zas stejně. „Já si půjčím třeba Blesk“ a nikomu to nevadilo.“ (Libor 42, řidič taxislužby, K. Vary)

„...oni si nás vycvičili a udělali si tam z toho půjčovnu a my jim to tolerujeme, protože proč ne?“ (Láďa 28, obsluha čerpací stanice, K. Vary)

Dalším příkladem může být konzumace vlastních potravin, která narušuje běžný smluvní vztah a vypovídá o sociální praxi, která není „běžným“ návštěvníkům tolerovaná.

„V těch Varech si třeba dám kafe to jo, ale není mi blbý si k tomu přinést vlastní vodu s pitím, vždycky je tam někdo, koho znám a myslím, že to nikdo neřeší.“ (Petr 30, obchodní zástupce, K. Vary/Plzeň)

„Taky se kolikrát stalo, když jsem byl doma sám, neměl co jíst, tak jsem šel prostě na pumpu, teda většinou večer, když tam bylo málo lidí. Objednal jsem si pizzu od kluků z XX, třeba se ještě někdo z těch, co tam dělají, přidal. Pak jsme všichni prohodili pár vět, protože oni tam taky jezdí dost často jen na pokec. Já se najedl a šel zas domu.“ (Martin 25, student, K. Vary)

„...jo stane se, že si někdo přinese něco svého a pak si to tu dá, třeba se zeptá, jestli nám to nevadí, já tohle nikdy nekontroloval, navíc si myslím, že cizí si to ani nedovolí...“ (Láďa 28, zaměstnanec čerpací stanice, K. Vary)

Sociální praxe, která nasvědčuje tomu, že pro jedince prostor představuje něco víc než jen prostor vhodný k uspokojení potřeb, je „zabydlování se“. U stálých návštěvníků bylo častým jevem, že místo u stolu kde seděli, uzpůsobovali tak, aby se zde cítili dobře, nebo tak by

zde mohl vykonávat jinou činnost než se věnovat konzumování zakoupeného zboží.

„...během schůzky si často vytáhnu notebook, různé šanony a tak podobně, prostě si z toho udělám takovou malou kancelář, abych měl všechno po ruce.“ (Petr 30, obchodní zástupce, K. Vary/Plzeň)

„...jsem si tady u vedoucí vyžádal židle, protože když přijdu na kafe, tak si chci prostě chvíli posedět, než se zas vrátím na stavbu. ...to jak je to tu teď, jako ty židle, tak to mi vyhovuje mnohem víc, než předtím, taky jsem začal chodit ještě častěji...“ (Marcel 33, stavbyvedoucí, Plzeň)

Poslední zmíněná citace objasňuje, že samotné vybavení prostoru, uzpůsobené k představám zákazníka, k němuž má personál vstřícný vztah, může ovlivňovat jednání a přispívat ke změně sociální praxe. Na druhou stranu díky nadstandardnímu vztahu personálu s jejich návštěvníkem, bylo možné této změny ve vybavení prostoru dosáhnout, což dobře ilustruje utváření prostoru skrze prostorové praktiky aktérů, ale také vliv samotného fyzického prostoru na prostoru praxi.

Důvěrný až domácí vztah k místu může vést až k familiárnímu jednání některých aktérů, které se může jevit nezajímavým zákazníkům jako nevhodné.

„Tak nejčastější příchod u návštěvníka, který se k nám vracel třeba ob hodinu, dejme tomu, teď myslím hlavně některý taxikáře a profesionální řidiče, tak byl takový, že přišel, na celé kolo, jedno jestli tam ty lidi znal, nebo ne, tak zavolal „nazdar“, šel k automatu na kafe, naházel tam drobný, a zas na celé kolo, jedno jestli ho někdo slyšel, si postěžoval, že jsme to zas zdražili o korunu a pak tam stál s tím kafem...“ (Láďa 28, zaměstnanec čerpací stanice, K. Vary)

„Když třeba nemám žádnou práci, a dost času, tak se tam opřu o pult u kas, povídám si s ženskýma, co mají ten den službu, třeba

oslovím i nějakou ženskou co jde platit, je mi to jedno, že jí ani neznám...“ (Libor 42, řidič taxislužby, K. Vary)

Společné kouření cigaret návštěvníků s personálem představuje aktivitu, která spadá nad rámec konzumu a navíc představuje činnost v prostoru čerpací stanice zakázanou.

„...někdy přijedu ráno sám, kamarád má třeba noční šichtu, tak se nesejdeme, kafe si tedy dám, ale dost často se ke mně připojí paní vedoucí a jdeme si dát ven cigaretu“ (Pavel 39, řidič taxislužby, Plzeň)

„...s vedoucí Vendulou minimálně jednou denně chodíme na cigaretu...“ (Marcel 33, stavbyvedoucí, Plzeň)

„...když tam byl můj dobrej kamarád, co dělá v servisu, tak jsme si tam vevnitř spolu i zapálili....“ (Martin 25, student, K. Vary)

Speciální případ představují policisté, kteří se vrací velmi pravidelně a je v zájmu čerpacích stanic, aby se tak dělo, jelikož nabývají přesvědčení, že jejich přítomnost jim poskytne ochranu před případným přepadením. Proto jsou zde vydržováni tím, že jim je poskytována káva zadarmo.

“...třeba když přijedou policajti, tak se jim samozřejmě udělá kafe, protože ty tam jsou žádaný z toho důvodu, že je to taková tichá tradice na těch pumpách, že se snaží vydržovat svoje policajty. ...právě že díky tomu, že tam ti policajti jsou tak asi těžko půjde někdo vykrást benzínku, na které ví, že jsou pořád policajti na kávičce.” (Láďa 28, zaměstnanec čerpací stanice, K. Vary)

„Tak když to vezmu v tomhle porovnání tak, jak to třeba funguje u nás, tak tady jsou ty esembáci nejčastěji vidět, tak na dvou na třech pumpách. A sjíždějí se tam z jednoho prostého důvodu. Dávají tam kafe zadara.” (Michal 28, dopravní policista, K. Vary)

Tento vztah mezi policisty a čerpacími stanicemi potažmo jejich zaměstnanci a vedením je vzájemně utilitární, na jednu stranu je policistům poskytnuta zadarmo káva, což je motivací pro jejich návštěvu, ale sami policisté využívají zázemí čerpacích stanic k realizaci svých pracovních úkolů.

„Třeba ty lidi, co tu dělají tu obvodařinu, tak ty lidi ze svého obvodu znají, mají je natipované, třeba za něco. A kolikrát i kluky z kriminálky jsem potakal na pumpě, jak si tam spokojeně popíjí kafe. Hrají si na to, jak jsou se všemi kamarádi, povídají si. No a čekají, jestli tam člověk co má vedle třeba autoservis nepojede natankovat, aby ho mohli sebrat. Jo, že je to pro ně lepší, je tam míň lidí a podobně. Má to určitě takový ty praktický účely, není to o tom zašívání, to fakt ne, to už v dnešní době moc není.“ (Michal 28, dopravní policista, Plzeň)

Pravidelná přítomnost policistů na benzínové stanici působí v očích samotných policistů, jako prevence trestné činnosti.

„Takže u nás se to bere jako taková prevence. ...pořád pozoruješ ty lidi. Za chvilku ti tam třeba přijede auto, vypadnou ti z něj čtyři opilí. Uvidí tě. Šup zpátky a už si jdeš pro ně. ...děláš za sebe nenápadného člověka a lidi dost často zapomenou, že před chvílí něco provedli.“ (Michla 28, dopravní policista, K. Vary)

A také je pro policisty výhodné, že zde navazují vztahy, jelikož můžou být přednostně kontaktováni, pokud by došlo například k loupežnému přepadení a tím se celý proces příjezdu na místo urychlí.

„...jo třeba zavolají rovnou mě. Hele udělali mi El paso⁸. Super, zapne se maják, mi naskáče do auta, cestou já dám vědět na 158, co a jak se stalo, ale už je to rychlejší. Už máme nějaký náskok. Tak je to prostě lepší. Třeba u nás, to je stejný. Tady má prostě na mě číslo každý

---

⁸ El paso – výraz pro loupežné přepadení.

z těch čerpacích stanic, za ty roky co tu dělám.” (Michal 28, dopravní policista, K. Vary)

Pěší policisté pak návštěvu čerpacích stanic vítají, jako vhodný způsob, jak se schovat a chvíli se nevěnovat svým povinnostem. To je podmíněno hlavně tím, že většina zákazníků přijíždí na čerpací stanici autem a pokud dojde k nějakému problému, nejsou ho schopni efektivně řešit.

„...no co si budeme povídat pěší policajt je takzvaně k ničemu. Já když budu zastavovat auto a sám ho mít nebudu, tak on kolem mě projede, ukáže mi dlouhý nos a já si ten svůj můžu tak nanejvýš utřít a jít pěšky dál. Takže jakmile někdo chodí pěšky, nevím jak je to třeba v Praze, jo, nebo v dalších velkých městech, jako je Brno, Ostrava, ale tady u nás, když už jdou pěšky, tak se tam opravdu zašívají, protože pěšky nemají co moc udělat v tomhle směru. No to je prostě výhoda toho auta, že prostě se dá na těch benzínkách něco udělat, protože tam lidi jezdí hlavně auty.” (Radek 28, městský strážník, Plzeň)

Jednou z motivací k návratu může představovat určitý produkt, kvůli kterému se jedinec pravidelně začne vracet.

„...dělají tu výborný kafe, jestli jste ho ještě nevyzkoušela... Ten stroj vám ho semele hned a udělá čerstvý. Nevím, jak dlouho jsou tam ty zrna, ale řekl bych, že se moc neohřejí.” (Marcel 33, stavbyvedoucí, Plzeň)

“No mě tam hrozně chutná klobása v bagetě. Víš, protože je to větší než párek v rohlíku, stojí to skoro stejně, je toho hrozně moc, strašně velký, a je to v celku za přijatelné peníze.” (Luboš 29, obchodní zástupce, K. Vary)

„Vždycky se zastavuju na sto jedenáctém kilometru na D1, když jedu do Brna a tam jsem si oblíbil ten jejich guláš, jen málokdy to vynechám, leda když pospíchám.“ (Petr 30, obchodní zástupce, K. Vary/Plzeň)

Velkou roli také sehrává fakt, že na stejné místo jezdí všichni aktéři spolupracovníci, jako to je tomu v případě řidičů taxislužby.

„...někdy se jen sejdeme a kecáme, proto sem taky rád chodím, sice si můžeme povídat na štaflu⁹, ale tam na to není klid, tady se sejdeme, jen o pauze...“ (Libor 42, řidič taxislužby, K. Vary)

Nebo sem aktér přichází pravidelně s dalšími osobami, což pro něj představuje motivaci proč se vracet.

„No pokud jdu s těmi přáteli, s největší pravděpodobností, půjdeme po kalbě tam. Když se mnou nikdo nejde, tak je to tak 50 na 50, stačí přejít na druhou stranu chodníku a člověk se na to vyprdne. ...když jsem ve dvou a více lidech, tak se zakecáme a jdeme prostě tam.“ (Luboš 29, obchodní zástupce, K. Vary)

Velkou roli hraje relativní blízkost k objektu čerpací stanice, která umožňuje se pravidelně vracet a to nejen u pěších návštěvníků, ale u návštěvníků přijíždějících autem.

„Tak jasný, asi bych sem pěšky nechodil, kdybych to měl daleko. Je to prostě nejbližší stavbě.“ (Marcel 33, stavbyvedoucí, Plzeň)

„...jsem tak trochu línej a vyhovuje mi, že je to blízko, vlastně asi nic bližšího ani není.“ (Martin 25, student, K. Vary)

„Mně to vyhovuje, že to mám skoro u baráku, to záleží, třeba i po práci přijedu sem na kafe, mám toho dost a vím, že se pak už nikam

---

⁹ Štafl – výraz pro stanoviště pro vozy taxi služby.

nebudu muset, sednu do auta a jsem hned doma.“ (Pavel 39, řidič taxislužby, Plzeň)

Díky pravidelným návratům aktérů, se nevytváří pouze vazba k místu, ale dochází ke vzniku sociálního vztahu mezi zákazníkem a obsluhou, což představuje další motivaci, proč čerpací stanici aktéři navštěvují pravidelně. Na druhou stranu se sociální vazby utváří v důsledku pravidelných návratů.

„Jako že tak opravdu sedmdesát procent, těch lidí, co se tam pravidelně vracelo, tak když jsem nastoupil, bylo zprvopočátku úplně pro mě cizích, to tam ten vztah vzniknul až potom. Nebo ne přátelství, ale určitě známost, dejme tomu.“ (Láďa 28, zaměstnanec čerpací stanice, K. Vary)

„Já tam vesměs znám všechny ty lidi z té Varské benzínky, jednu dobu jsem tam byl pořád a trávil jsem tam fakt hodně času a právě proto jsem se tam taky vracel, že už mě tam znali...“ (Petr 30, obchodní zástupce, K. Vary/Plzeň)

„...vracím se i kvůli holkám, a že jsou tu hezký holky. Nejdřív jsem poznal paní vedoucí, ale i s ostatníma tedy s většinou se znám, nebo spíš se s nimi bavím...“ (Marcel 33, stavbyvedoucí, Plzeň)

„Tam se vytváří takový ten klasický přátelský vztah, já si s holkami čerpadlářkami tady, tak po půl roce tykám, asi snad s každou. Všechny nás vidí rády, když tam s nimi přes tu noc jsme. Když tam nikoho nemají, tak jdou za námi na pokec. Postojíme deset minut, dobrý super. Pak přijdem za tři hodiny znova a dáme si kafe. Jako ty vztahy se tam určitě navazují, obzvlášť když se tam pravidelně vracíš.“ (Radek 28, městský policista, Plzeň)

Pokud k navázání takovýchto sociálních vtaů a pout k místu dojde, aktéři toto místo vyhledávají a rádi se sem vrací a to i přesto, že by to pro ně znamenalo, překonání relativně velké vzdálenosti.

„Ale i teď po těch letech, když už se tam třeba nevracím tak pravidelně, tak byt' se tam ty tváře obměnily, tak jsou tam některé stálíce. A musím říct, že je opravdu rád vidím i po té době a zastavím se tam na kus řeči, třeba i když to nemám po cestě, tak si tam zajedu, najdu si nějaký důvod třeba cigára a účelně si je jedu koupit na tu benzínku, protože vím, že tam ty známé mám a že si můžu s nimi pokecat. Já si můžu vybrat trafikku nebo jinou benzínku co mám po cestě, ale účelně si dojedu na tu benzínku, když na to mám čas.“ (Petr 30, obchodní zástupce, K. Vary/Plzeň)

„Teď už sem chodím skoro pořád, i když nejsem v práci a nemám to sem zrovna blízko, no třeba večer když se vracím z posilovny, sednu do auta, jedu přes město a pak se zas vrátím zpátky“ (Marcel 33, stavbyvedoucí, Plzeň)

Takto navázané sociální vazby se přenáší i do běžného života mimo čerpací stanice ve formě různých protislužeb a výpomocí.

„...ty lidi jsem potkával a poznával, tak to nebylo jenom na bázi známosti z pumpy, ale potom se to samozřejmě přesunulo i někam jinam. Že jeden jezdil s bagrem, druhý měl vysokozdvížený vozíky, třetí byl policajt, čtvrtý byl nevím, co a nebylo problém prostě, že na sebe nechali telefonní číslo, až bylo potřeba, tak jsem zavolaal.“ (Lád'a 28, zaměstnanec čerpací stanice, K. Vary)

“Měl sem problém s kolem, ve dvě ráno jsem ho prorazil, a neměl to jak vyřešit, ale Lád'a mi s tím tady v servisu pomohl, sundali jsme to kolo, svlíkli, dali nový, znova ho nasadili. Za patnáct minut to bylo hotový. Já šťastný, že je to vyřešený. Říkal jsem mu, až bude něco potřebovat,

tak ať se ozve. Dal jsem mu na sebe číslo. Když pak onehdy zůstat viset v noci na Březový, zavolal a nebyl problém, přijel jsem pro něj.” (Libor 42, řidič taxislužby, K. Vary)

6.5 Shrnutí

Na příkladu čerpací stanice jsem popsala rozdílnou povahu místa a ne-místa v rámci prostoru čerpacích stanic. Jak je patrné, vnímání a sociální praxe závisí na vztahu aktéra k danému prostoru. Rozdílné sociální praxe v rámci čerpacích stanic v souladu s konceptem ne-místa nebo místa jasně ukazují, že Augého striktní definice místa a ne-místa, jako dvou vzájemně vymezených kategorií zcela neodpovídá žité realitě.

V souladu s Augého kritikem, Petrem Merrimanem (2004), je nutné konstatovat, že je potřeba každý prostor chápat jako dynamické prostředí (Ibid.:162), které je formováno skrze rozdílné prostorové praxe a interpretace sociálních aktérů. V takovém smyslu pak může jedna a tatáž čerpací stanice nabývat podoby prostoru spotřeby, kde neustále proudící aktéři, přicházejí a opouštějí prostor bez toho, aby zde budovali sociální vztahy a pouta. Na druhou stranu, zde můžeme pozorovat jednání aktérů, kteří vstupují do vzájemných interakcí a sociální vztahy zde budují a narušují smluvní vztah mezi nimi a provozovateli potažmo zaměstnanci čerpací stanice a tím transformují prostor do podoby místa. V souladu s tím je potřeba prostor, na rozdíl od Augého teorie, vnímat jako podmíněný, otevřený, dynamický a heterogenní v závislosti na aktérské perspektivě (Ibid.). V tomto smyslu pak nelze prostor čerpacích stanic striktně kategorizovat ani jako ne-místo, tak ani jako místo.

7. Závěr

Předmětem diplomové práce se stal veřejně užívaný prostor čerpacích stanic, v rámci kterého jsem chtěla přiblížit povahu prostorů, o kterých je *a priori* uvažováno jako o ne-místech, přičemž hlavní teoretickou oporou

se mi stala práce Marca Augého *Non-places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*.

Výsledky výzkumu ukázaly, že není možné definitivně kategorizovat určitý prostor jakožto místo nebo ne-místo. Vzhledem k heterogenitě aktérů a jejich různé interpretaci a sociální praxi, nabývá prostor čerpacích stanic v očích jedinců rozličných představ. Na druhé straně je prostor regulován a utvářen skrze pravidla, která určují vlastníci potažmo pronajímatelé čerpacích stanic a jejich zaměstnanci. Podoba prostoru je pak utvářena skrze vyjednávání přípustné sociální praxe mezi všemi zainteresovanými jedinci.

Na první pohled zdánlivá ne-místnost prostorů spotřeby, jakými jsou i čerpací stanice, může být skrze prostorové praxe transformována na podoby, o které se dá uvažovat ve smyslu místa, které je typické tím, že se zde produkují sociální vztahy identita i historie. Jak se při výzkumu projevilo, dalšími činiteli ovlivňujícími žitý prostor čerpacích stanic, jsou samotné fyzické prostředí a lokalizace, které taktéž značným způsobem mohou ovlivnit sociální praxi aktérů. V případě jednoho a téhož fyzického prostoru je tak možné nalézt rozličné sociální praxe, které jsou dokladem Lefebvovy (1991) teorie sociální produkce prostoru. Díky vzájemnému působení prostoru na sociální praxi a naopak, dochází k formování žité reality prostoru, která se tak stává pro každého aktéra specifická. Každý aktér užívající určitý sociální prostor, tak konstruuje žitou realitu, které připisuje určitý význam. Dochází k tomu, že je možné jeden konkrétní prostor z pohledu různých jednotlivců interpretovat různým způsobem.

I přesto, že je prostor čerpacích stanic *a priori* vymezený k účelům naplnění požadavků návštěvníků a přispívá tak k prostorovým praktikám vedoucím k okamžité spotřebě, jsou zde aktéři, jejichž prostorové praktiky prostor ne-místa transformují do podoby místa. Za zásadní faktor ovlivňující to, zda dojde ke změně prostorových praktik, považují relativní prostorovou blízkost aktéra ve vztahu k čerpací stanici, což umožňuje

jeho pravidelné návraty, které mohou vést ke vzniku sociálních vtaů a pout k místu.

Můžeme tedy konstatovat, že jakýkoliv prostor je potřeba nahlížet v jeho celistvosti a komplexnosti a není možné ho redukovat nebo jednoduše kategorizovat, jelikož ve svém důsledku skrze rozličné představy a sociální praxe nabývá v očích různých aktérů rozličných podob.

8. Seznam literatury

Arendt, Hannah. 1998. *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press.

Augé, Marc. 2008. *Non-places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. London: Verso Books.

Augé, Marc. 1999. *Antropologie současných světů*. Praha: Atlantis.

Bauman, Zygmunt. 2000. *Globalizace: Důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta

Bauman, Zygmunt. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta.

Berger, Peter L., a Thomas Luckmann. 1999. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Bernard, Russell H., a Gery W. Ryan. 2010. *Analyzing Qualitative Data: Systematic Approaches*. California: Sage Publications.

Certeau, Michel de. 1988. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Cresswell, Tim. 2004. *Place: A Short Introduction*. Oxford: Blackwell.

Cresswell, Tim. 2009. Place. In: Thrift, Nigel, a Rob Kitchin. *International Encyclopedia of Human Geography*. Oxford: Elsevier. S. 169–177.

Creswell, John W. 2003. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Method Approaches*. California: Sage Publications.

Dewalt, Kathleen M., Billie Dewalt, a Coral B. Wayland. 1998. Participant Observation. In: Bernard, Russell H. 1998. *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. California: AltaMira Press. S. 259-300.

Disman, Miroslav. 2006. *Jak se vyrábí sociologická znalost: Příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum

Ehl, Martin. 2001. *Globalizace pro a proti*. Praha: Academia.

Foucault, Michel. 1986. Of Other Spaces. *Diacritics*. 16(1):22–27.

Fukuyama, Francis. 2002. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers.

Giddens, Anthony. 2010. *Důsledky modernity*. Praha: Slon.

Harvey, David. 1988. *Social Justice and the City*. Oxford: Blackwell.

Hendl, Jan. 2012. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.

Hess-Lüttich, Ernest W. B. 2012. Spatial turn: On the Concept of Space in Cultural Geography and Literary Theory. *Journal for Theoretical Cartography*. 2012(5):1–11.

Keller, Jan. 2010. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Slon.

Kumar, Krishan. 2005. *From Post-Industrial to Post-Modern Society: New Theories of the Contemporary World*. Oxford: Blackwell.

Lefebvre, Henri. 1991. *Production of Space*. Oxford: Blackwell.

Lyotard, Jean-Francois. 1993. *O postmodernismu: Postmoderno věnované dětem. Postmoderní situace*. Praha: Filosofický ústav AV ČR.

Merriman, Peter. 2004. Driving Place: Marc Augé, Non-places, and the Geographies of England's M1 Motorway. *Theory, Culture & Society* 21(4/5):145–167.

Merriman, Peter. 2011. Marc Augé. In: Hubbard, Phil, a Rob Kitchin. 2011. *The Key Thinkers on Space and Place*. California: Sage Publications. S. 26–33.

Nissen, Sylke. 2008. Urban Transformation: From Public and Private Spaces to Spaces of Hybrid Character. *Sociologický časopis* 44(6):1129–1149.

Seamon, David, a Jacob Sowers. 2008. Place and Placelessness (1976): Edward Relph. In: Hubbard, Phil, Rob Kitchin a Gill Vallentine. 2008. *Key Texts in Human Geography*. California: Sage Publications. S. 43–51.

Sennett, Richard. 1978. *The Fall of Public Man*. London: Penguin.

Scholz, Milan. 2012. Prostor a dějiny: Historické proměny diskusí a otázky současného bádání. In: Klusáková, Luďa, a Milan Scholz. 2012. *Pojetí prostoru v historické perspektivě*. Praha: Karolinum. S. 13–28.

Siebel, Walter, a Jan Wehrheim. 2006. Security and the Urban Public Sphere. *German Policy Studies* 3(1):19–46.

Silverman, David. 2005. *Ako robiť kvalitatívny výskum: Praktická príručka*. Bratislava: Ikar.

Soja, Edward W. 1989. *Postmodern Geographies: Reassertion of Space in Critical Social Theory*. New York: Verso Books.

Soja, Edward W. 2000. *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*. Oxford: Blackwell.

Thrift, Nigel. 2003. Space: the Fundamental Stuff of Human Geography. In: Clifford, Nicholas, Sarah Holloway, Stephen P. Rice, a Gill Valentine. *Key Concepts in Geography*. London: Sage. S. 95–107.

Toušek, Laco. 2012. Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie. In: Hirt, Tomáš, Tereza Zikova, Laco Toušek, Daniel Sosna, David Henig, Michal Tošner, Ema Hrešanova, Ilona Dvořakova, Aleš Kavalir, Jakub Kovař, a Alena Pařizkova. *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. Plzeň: Západočeská univerzita. S. 25–88.

Tuan, Yi-Fu. 2001. *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Warf, Barney, a Santa Arias. 2009. Introduction: The Reinsertion of Space into the Social Sciences and Humanities. In: Warf, Barney, a Santa Arias. 2009. *The Spatial Turn: Interdisciplinary Perspectives*. New York: Routledge. S. 1–10.

Weiss, Tomáš. 2010. Pojetí absolutního a relativního prostoru ve filozofii a jeho vztah k teritorialitě moderního státu. *Mezinárodní vztahy*. 45(3):76–88.

9. Resumé

The main subject of my thesis is focus on the public urban space of petrol stations. The key theoretical support of the thesis is a publication *Non-places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, written by Marc Augé. According to his theory, space of petrol stations is typical not-place and stands in opposition to the anthropological place. Non-places are the product of postmodernity. They are spaces of actors anonymized of each other; in which there are created no social bonds, identity or the history.

The text of the work consists of three parts, theoretical, methodological and research. In the theoretical part I present the historical development of the concept of space. Furthermore, I define categories of space, social construction of space and I present the division of the space to a public and private space, and I describe the differences between space and place. The end of this chapter, I devote to theory of places and non-places. In the next part of the work is devoted to the methodology of the research. During research work, I did the participating observation and focused on living social practice with individuals, whose actions weren't in accordance with the concept of non-places, and I conducted semi-structured interviews with them. In the research section of the work, I drew from the knowledge obtained during the field investigation, and I described real space stations. I describe the observed actions typical for non-places and places. In the end, I present to each category of stakeholders whose behavior is corresponding to places and I describe the actor's perspective the living reality of the petrol stations in the perspective of the place.

10. Přílohy

Příloha č. 1 – Osnova pro polostrukturovaný rozhovor: návštěvníci.

Osnova rozhovoru – návštěvníci čerpacích stanic

1. Úvod

- Představení se
- Představení výzkumu
- Informovaný souhlas
- Představí se respondent – věk, jméno, povolání

2. Navštěvování čerpacích stanic

- Frekvence
- V jaké denní době/ V jakém období

3. Aktivity

- Konzumace
- Nákup
- Jiné aktivity
- Sám/a či s někým

4. Vztah zákazníků k personálu

5. Důvody

- Co je důvodem opakovaných návštěv?
- Preference – proč právě zde?

6. Závěr

- Je ještě něco co byste chtěli doplnit?
- Poděkování, konec rozhovoru.

Příloha č. 2 – Osnova pro polostrukturovaný rozhovor: zaměstnanci.

<u>Osnova rozhovoru – zaměstnanci</u>	
1.	<u>Úvod</u>
	<ul style="list-style-type: none"> • Představení se • Představení výzkumu • Informovaný souhlas • Představí se respondent – věk, jméno
2.	<u>Zákazníci</u>
	<ul style="list-style-type: none"> • Návštěvnost v denní době/ v jakém období • Typy zákazníků/ v denních dobách
3.	<u>Aktivity zákazníků</u>
	<ul style="list-style-type: none"> • Konzumace • Nákup • Jiné aktivity
4.	<u>Vztah personálu k zákazníkům</u>
5.	<u>Závěr</u>
	<ul style="list-style-type: none"> • Je ještě něco co byste chtěli doplnit? • Poděkování, konec rozhovoru.

Příloha č. 3 – Tabulka respondentů.

Respondent	Pohlaví	Věk	Povolání	Bydliště
Láďa	muž	28	zaměstnanec čerpací stanice	Karlovy Vary
Libor	muž	42	řidič taxi služby	Karlovy Vary
Luboš	muž	29	obchodní zástupce	Karlovy Vary
Marcel	muž	33	Stavbyvedoucí	Plzeň
Martin	muž	25	Student	Karlovy Vary
Michal	muž	28	dopravní policista	Karlovy Vary
Pavel	muž	39	řidič taxi služby	Plzeň
Petr	muž	30	obchodní zástupce	Karlovy Vary / Plzeň
Radek	muž	28	městský strážník	Plzeň

Příloha č. 4 – Dopis: oslovení provozovatelů čerpacích stanic.

Vážení,

mé jméno je Markéta Huspeková, studuji Sociální a kulturní antropologii na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni. V rámci mé diplomové práce se věnuji problematice produkce veřejně užívaného prostoru a jeho vlivům na lidské jednání. Zvláště mě zajímají nové veřejné prostory, které jsou produktem sociálních změn odehrávajících se v současné době. Jedná se o místa typická svou odosobnělostí, jejichž hlavním úkolem je naplňovat lidské požadavky spotřeby, dopravy nebo komunikace. Pro současná města je typický nárůst těchto prostorů, je možné sem zařadit dálnice, letiště, nádraží, velká nákupní centra či čerpací stanice. Právě čerpací stanice jsou prostorem, na který se obrací má pozornost v diplomové práci. Tyto prostory jsou odlišné od míst, které formují sociální vztahy, identitu či historii jedince.

Cílem mé práce je ukázat, že i tyto nové odosobněné veřejné prostory čerpacích stanic mohou v očích některých lidí nabývat podobu míst, v rámci kterých je běžné navazovat sociální vztahy. Hlavními pozornost zaměřuji na jedince, kteří prostor benzínové stanice užívají jiným způsobem, než běžní návštěvníci přicházející pouze z důvodu spotřeby služeb a zboží, které čerpací stanice nabízejí. Mým cílem je zaměřit se na sociální jednání a sdílené představy jedinců, chci popsat specifické motivy, které je vedou k takovému jednání.

Z tohoto důvodu bych Vás ráda požádala o spolupráci a umožnění realizace svého výzkumu v prostorách Vaší provozovny. V první řadě bych Vás chtěla ujistit o tom, že mou snahou je podat obraz žité reality, nikoliv Vás nebo své případné respondenty jakýmkoliv způsobem poškodit. Mohu příslibit, že k veškerým získaným datům budu přistupovat, jako k citlivým informacím. Údaje budou anonymizovány a v případě nutnosti úplně zamlčeny.

Potřebný čas na realizaci a shromáždění dostatečného množství dat odhaduji přibližně na čtrnáct dní, s tím, že časy a délky trvání se v jednotlivých dnech budou lišit podle potřeby a budou zvoleny vždy po předchozí domluvě. V průběhu výzkumu plánuji vést rozhovory přibližně se čtyřiceti lidmi a délka rozhovoru bude maximálně dvacet minut. Během své přítomnosti se budu pohybovat pouze ve veřejně přístupných prostorech a žádným způsobem nebudu zasahovat do provozních a vnitřních záležitostí týkajících se chodu Vaší provozovny.

S pozdravem,

Markéta Huspeková

Příloha č. 5 – Fotografie symbolů na čerpacím stojanu.

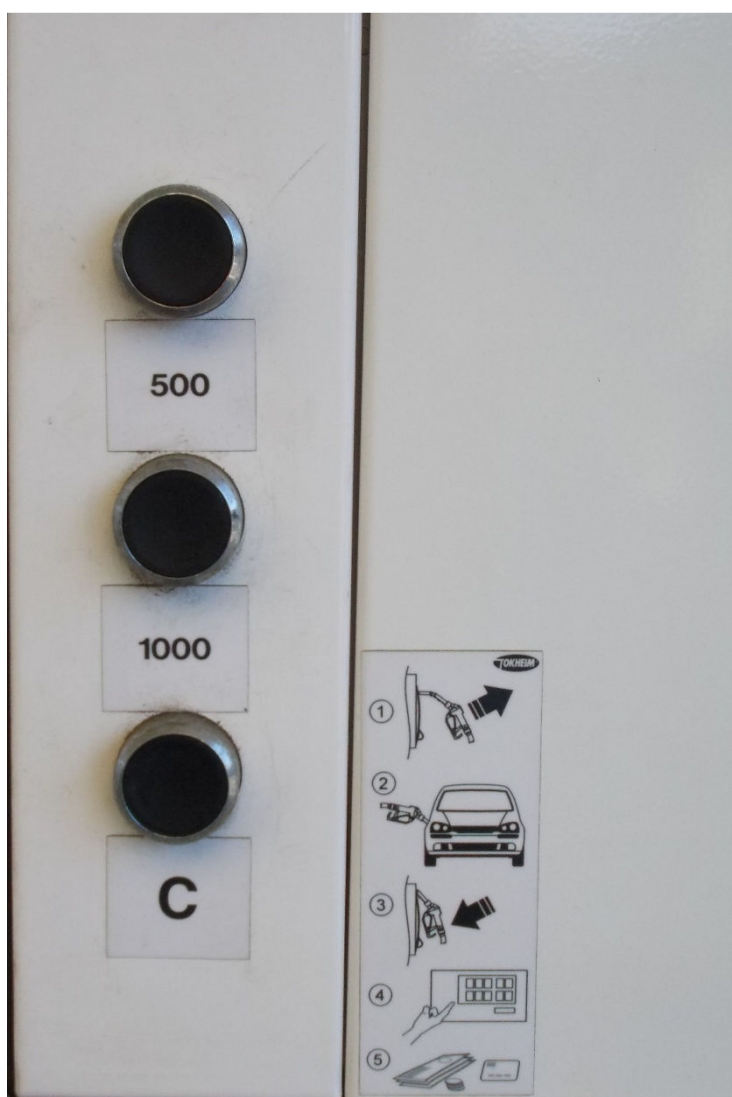
Zdroj: Fotografie autorky.

Příloha č. 6 – Fotografie: Varování.

Zdroj: Fotografie autorky.

Příloha č. 7 – Fotografie návodu na tankování.

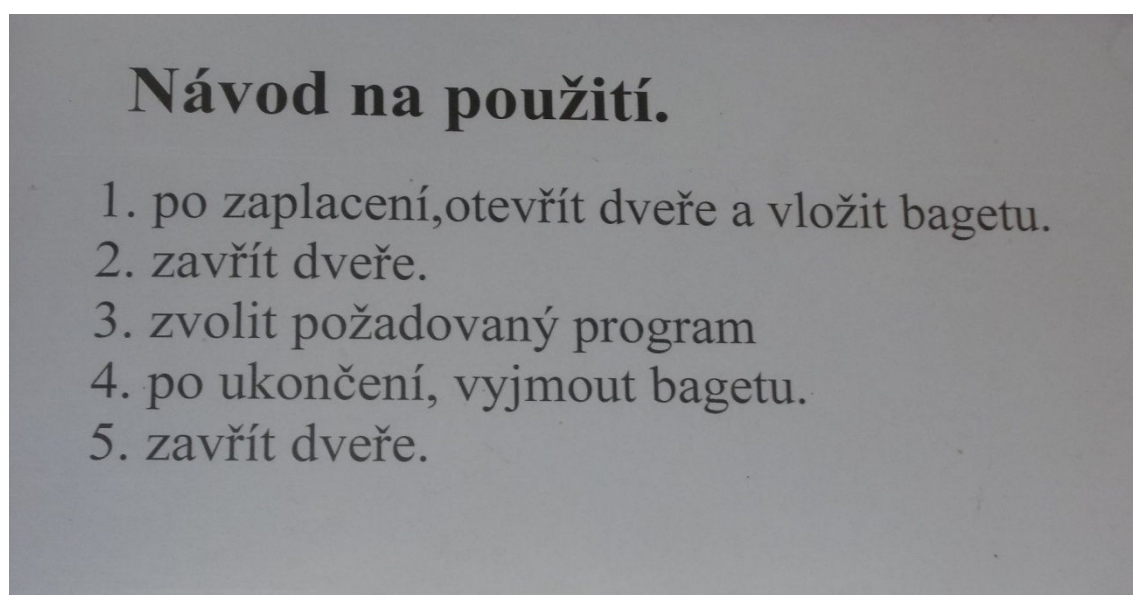
Zdroj: Fotografie autorky.

Příloha č. 8 – Fotografie návodu na obsluhu automatu na kávu.

Zdroj: Fotografie autorky.

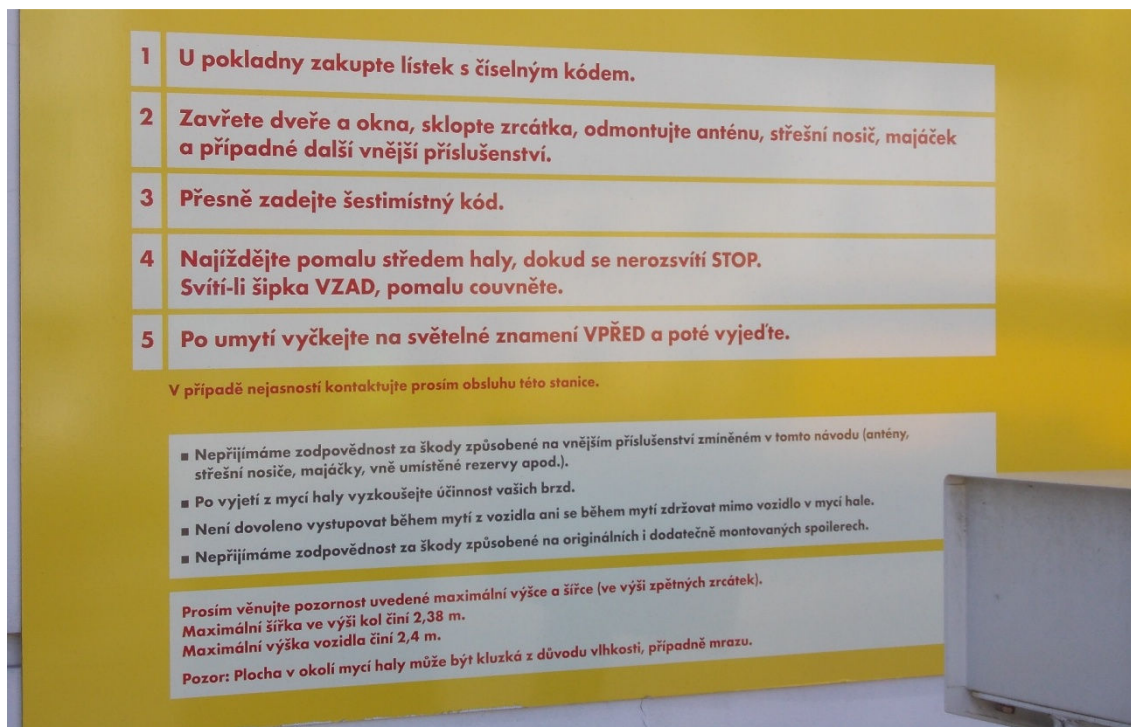
Příloha č. 9 – Fotografie návodu na použití mikrovlnné trouby.

Zdroj: Fotografie autorky.

Příloha č. 10 – Fotografie návodu na použití mycí linky.

Zdroj: Fotografie autorky.

Příloha č. 11 – Fotografie ikonografického zobrazení na toaletách.

Zdroj: Fotografie autorky.

Příloha č. 12 – Fotografie nouzový východ a dalšími textovými nápisy.

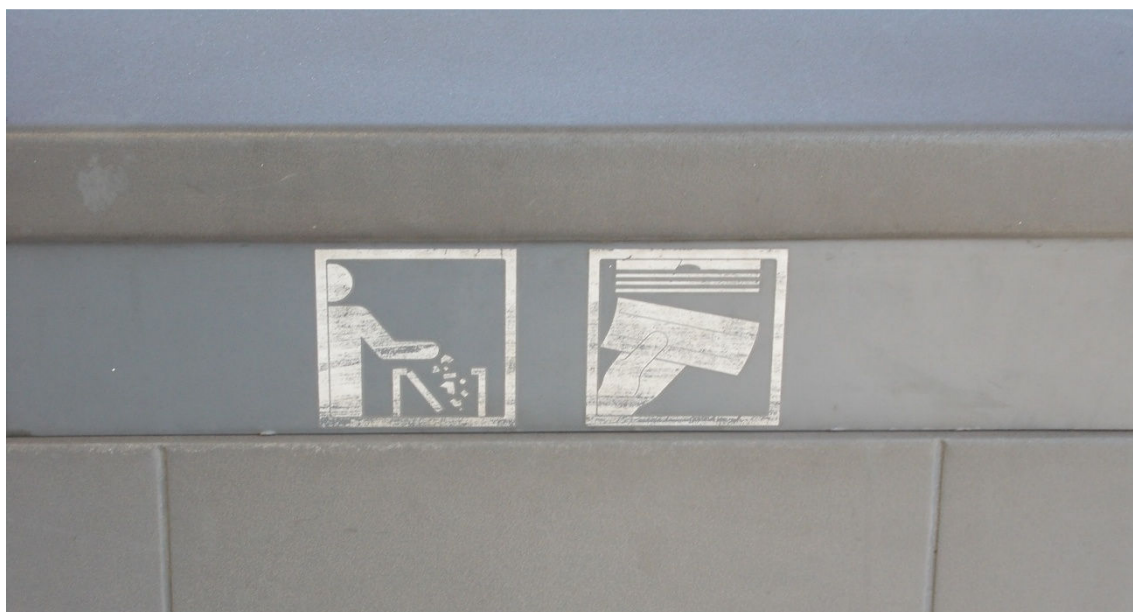
Zdroj: Fotografie autorky.

Příloha č. 13 – Fotografie označení východu.

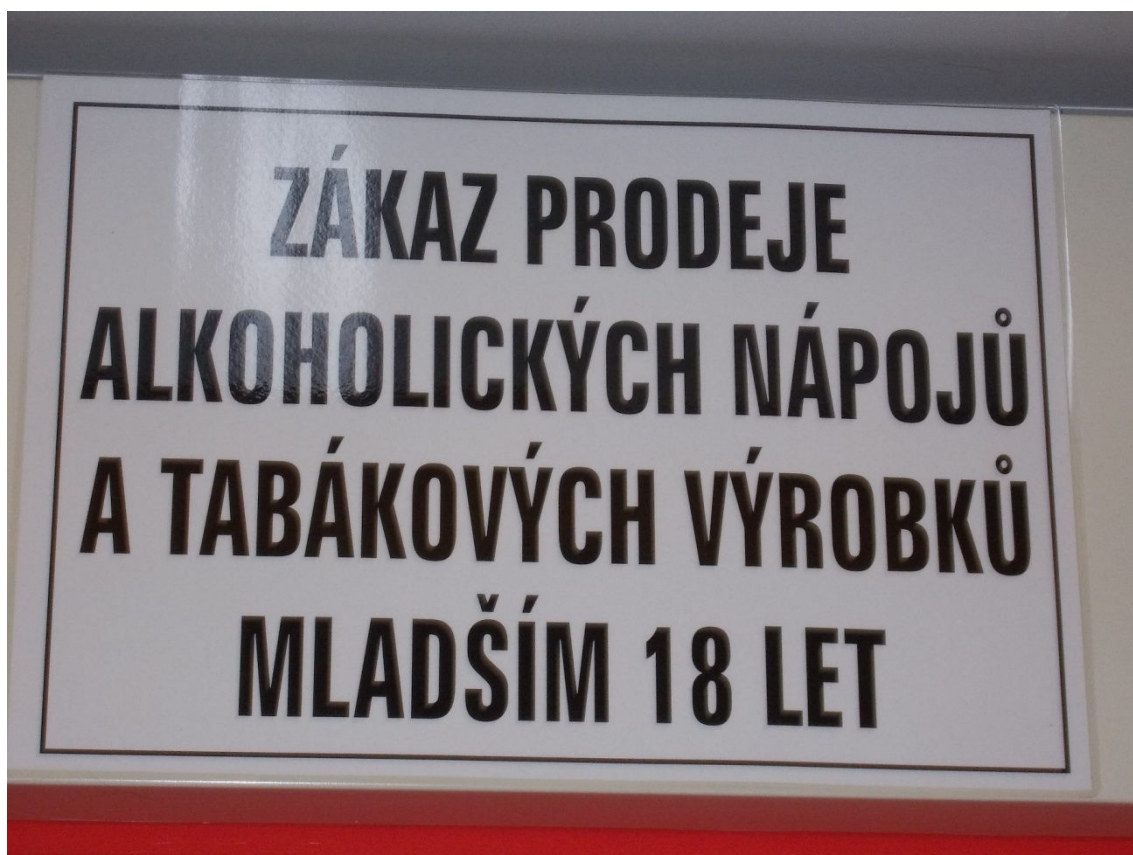
Zdroj: Fotografie autorky.

Příloha č. 14 – Fotografie symbolu odpadkového koše.

Zdroj: Fotografie autorky.

Příloha č. 15 – Fotografie textového sdělení.

Zdroj: Fotografie autorky.